

A U S P I C I A

Recenzovaný vědecký časopis pro oblast společenských a humanitních věd

Reviewed Scholarly Journal Dealing with Social Sciences

Рецензируемый научный журнал для общественных и гуманитарных наук

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
ČESKÉ BUDĚJOVICE
VYSOKÁ ŠKOLA TECHNICKÁ A EKONOMICKÁ – ÚSTAV PODNIKOVÉ STRATEGIE
ČESKÉ BUDĚJOVICE
Ročník XVII, číslo 1

2020

AUSPICIA

Recenzovaný vědecký časopis pro otázky společenských a humanitních věd.

Založen v roce 2004.

Vydáván Vysokou školou evropských a regionálních studií, České Budějovice, Česká republika a Vysokou školou technickou a ekonomickou, České Budějovice, Česká republika.

Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* pro rok 2015 mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE).

V roce 2016 byl recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

AUSPICIA

A peer-reviewed scholarly journal for questions of the social sciences.

Founded in 2004.

Published by College of European and Regional Studies, České Budějovice, Czech Republic and The Institute of Technology and Business, České Budějovice, Czech Republic.

The Research, Development and Innovation Council, as a professional and consultative body of the Government of the Czech Republic, indexed *Auspicia* – a peer-reviewed scholarly journal on a list of peer-reviewed non-impacted journals in 2015, being published in the fields of the National Reference Framework of Excellence.

In 2016 *Auspicia* – a peer-reviewed scholarly journal was indexed in the international database ERIH PLUS.

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, auspicia@vsers.eu, předmět: *Auspicia*, <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>. Vychází dvakrát ročně v elektronické verzi (od roku 2019). Červenec **2020**. Časopis je financován VŠERS a VŠTE. ISSN 2464-7217 (Online). DOI: 10.36682/a_2020_1

Editorial Office Address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, auspicia@vsers.eu, subject: *Auspicia*, <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>. It has been published twice a year electronically (since 2019). July **2020**. This journal is financed by The College of European and Regional Studies and The Institute of Technology and Business. ISSN 2464-7217 (Online). DOI: 10.36682/a_2020_1

EDIČNÍ RADA VŠERS · EDITORIAL BOARD OF VŠERS

Předseda ediční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D.

Členové · Members

doc. JUDr. PhDr. Jiří **BÍLÝ**, CSc.; RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**; PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.; doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc.; PaedDr. Vladimír **KŘÍŽ**; doc. Ing. Oldřich **PEKÁREK**, CSc.; doc. Ing. Ladislav **SKOŘEPA**, Ph.D.; doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D.

REDAKCE ČASOPISU AUSPICIA · EDITORIAL OFFICE OF JOURNAL AUSPICIA

Předseda redakční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

Místopředseda redakční rady · Vice-chairman of the Editorial Board

PaedDr. Mgr. Zdeněk **CAHA**, Ph.D., MBA, MSc. (*Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR*)

Šéfredaktor · Editor-in-Chief

Mgr. Richard **ŘÍHA**

Výkonný redaktor · Managing Editor

Mgr. Richard **ŘÍHA**

Technická redaktorka · Technical Editor

RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**

Redaktoři anglických textů · English Language Editors

Mgr. Richard **ŘÍHA**

PhDr. Christopher Erwin **KOY**, M.A., Ph.D. (*USA*)

Členové mezinárodní redakční rady (26) · Members of the International Editorial Board (26)

Ing. Jiří **ALINA**, Ph.D. (*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)

doc. Ing. Monika **BLIŠŤANOVÁ**, Ph.D., MBA, LL.M. (*Technická univerzita, Košice, Slovensko*)

PaedDr. Mgr. Zdeněk **CAHA**, Ph.D., MBA, MSc. (*Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, ČR*)

Ing. Roman **FIALA**, Ph.D. (*Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR*)

prof. Igor **GONCHARENKO**, Ph.D. (*University of Civil Protection, Ministry for Emergency Situations of the Republic of Belarus, Minsk, Bělorusko*)

doc. Ing. Aleš **HES**, CSc. (*Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR*)

doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

doc. MUDr. Lenka **HODAČOVÁ**, Ph.D. (*Univerzita Karlova, Hradec Králové, ČR*)

plk. Mgr. Štěpán **KAVAN**, Ph.D. (*Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, České Budějovice, ČR*)

prof. PhDr. Ján **KOPER**, Ph.D. (*Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko*)

Ing. Lucia **KOVÁČOVÁ**, Ph.D. (*Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko*)

Dr. Dmitrij Jevgenjevič **MOSKVIN**, Ph.D. (*Jekatěrinburgskaja akademija sovremennogo iskusstva, Jekatěrinburg, Rusko*)

doc. Ing. Aleksandr Efim **OLARU**, Ph.D. (*Moldavská technická univerzita, Kišiněv, Moldávie*)

doc. Anita **PEŠA**, Ph.D. (*Zadarská univerzita, Zadar, Chorvatsko*)

prof. Andrij Borisovič **POČTOVJUK**, Ph.D. (*Kremenčugskij nacionalnyj universitet imeni Michaila Ostrogradskogo, Kremenčug, Ukrajina*)

doc. Ing. Jarmila **STRAKOVÁ**, Ph.D. (*Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR*)

doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

PhDr. Ing. Jan **SVOBODA**, M.A., Ph.D. (*Filosofický ústav AV, Praha, ČR*)

prof. PhDr. Miroslava **SZARKOVÁ**, CSc. (*Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko*)

prof. Mgr. Peter **ŠTARCHOŇ**, Ph.D. (*Univerzita Komenského, Bratislava, Slovensko*)

prof. Ing. Jan **VÁCHAL**, CSc. (*Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR*)

doc. PhDr. Lukáš **VALEŠ**, Ph.D. (*Západočeská univerzita, Plzeň, ČR*)

PhDr. Jozef **VLČEJ**, Ph.D. (*Stredoeurópska vysoká škola, Skalica, Slovensko*)

Dr. Bogdan **WIERZBIŃSKI** (*Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, Polsko*)

Dr. Małgorzata **WOSIEK** (*Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, Polsko*)

prof. Dr. Vasilij Mironovič **ZAPLATINSKIJ** (*Akademija bezopasnosti i osnov zdorovja, Kijev, Ukrajina*)

OBSAH

VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ

POLITIZACE DVOJÍ KVALITY POTRAVIN: OBSAHOVÁ ANALÝZA ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH ONLINE MÉDIÍ (2015 – 2018)	7
--	----------

Miroslav JURÁSEK – Jana TŮMOVÁ

VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

SPOR O ARISTOTELA A TOMÁŠE AKVINSKÉHO NA STŘEDOVĚKÝCH UNIVERZITÁCH	25
---	-----------

Jiří BÍLÝ

MODERNÍ PENOLOGICKÉ A PENITENCIÁRNÍ TRENDY	44
---	-----------

Jaroslav HÁLA

POJETÍ MEZNÍCH SITUACÍ VE SROVNÁNÍ VIKTORA FRANKLA A PHILIPA ZIMBARDA	58
--	-----------

Barbora WERNEROVÁ

RECENZE

ALBERTO ALESINA – CARLO FAVERO – FRANCESCO GIAVAZZI: ÚSPORNÁ OPATŘENÍ: KDY TO FUNGUJE A KDY NE	72
---	-----------

Sandra BROŽOVÁ

CONTENTS

(PUBLIC) ADMINISTRATION

POLITICIZATION OF DUAL FOOD QUALITY: CZECH AND SLOVAK ONLINE MEDIA CONTENT ANALYSIS (2015 – 2018)	7
--	----------

Miroslav JURÁSEK – Jana TŮMOVÁ

SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES

DISPUTE ON ARISTOTLE AND THOMAS AQUINAS AT MEDIEVAL UNIVERSITIES	25
---	-----------

Jiří BÍLÝ

MODERN PENOLOGICAL AND PENITENTIARY TRENDS	44
---	-----------

Jaroslav HÁLA

THE CONCEPT OF MARGINAL SITUATIONS IN COMPARISON OF VIKTOR FRANKL AND PHILIP ZIMBARDO	58
--	-----------

Barbora WERNEROVÁ

REVIEWS

ALBERTO ALESINA – CARLO FAVERO – FRANCESCO GIAVAZZI: AUSTERITY: WHEN IT WORKS AND WHEN IT DOESN'T	72
--	-----------

Sandra BROŽOVÁ

POLITIZACE DVOJÍ KVALITY POTRAVIN: OBSAHOVÁ ANALÝZA ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH ONLINE MÉDIÍ (2015 - 2018)

Politicization of Dual Food Quality: Czech and Slovak Online Media Content Analysis
(2015 - 2018)

Miroslav JURÁSEK - Jana TŮMOVÁ

Prague, Czech Republic

ABSTRAKT: Evropská Unie se potýká s problematikou dvojí kvality potravin již po mnoho let, Jurásek a Velinov [5] však prokázali, že tato agenda byla v českém tisku diskutována zejména v roce 2017. Jurásek a Velinov [5] se domnívají, že tato skutečnost může být vysvětlena tím, že se v České republice v roce 2017 konaly parlamentní volby do dolní komory parlamentu. Tato studie vychází z jejich analýzy a dále ji prohlubuje. Vzhledem ke skutečnosti, že ostatních zemí ve střední a východní Evropě se tato problematika také dotýká, může být hypotéza Juráska a Velinova [5] zamítnuta, pokud data (trend) z jiné východoevropské či středoevropské země nebudou korespondovat s výsledky získanými v ČR. V rámci této studie byla tedy provedena obsahová analýza dat na Slovensku, kde se konaly parlamentní volby v roce 2016. Získaná data byla porovnána s výsledky obsahové analýzy dat z ČR. Podle teorie politického cyklu by mělo být maximálního počtu článků dosaženo v roce 2016 (na Slovensku), respektive v roce 2017 (v České republice). Komparace výsledků nicméně ukazuje, že počet online článků v daném období nebyl ovlivněn politickými zájmy (nedošlo k politizaci tématu) a že je třeba dále hledat faktory, které se na vývoji této problematiky podílí.

Klíčová slova: politizace – dvojí kvalita potravin – kvantitativní obsahová analýza – analýza online médií – Česká republika – Slovenská republika

ABSTRACT: The EU has been facing the problem of dual food quality for many years, however, as Jurásek and Velinov [5] proved, this agenda was discussed in the Czech print media mostly in 2017. Jurásek and Velinov [5] suggested one possible explanation of this fact; the 2017 Czech Parliamentary Elections. This paper extends their analysis further. Since other Central and Eastern EU members are affected by this issue as well, the Jurásek and Velinov's hypothesis can be refuted if it is not confirmed by similar data (trend) obtained from another EU member state. Therefore the online media content analysis is carried out for the Slovak Republic where the parliamentary elections were held in 2016. The obtained results are compared with the content analysis outcomes from the Czech Republic. According to the theory of political cycles the maximum number of online articles was expected in 2016 (in the Slovak Republic), respectively in 2017 (in the Czech Republic).

Nevertheless, the comparative analysis shows that the media coverage of dual food quality in that period was not driven by particular political interests; other factors that would help understand and explain this unethical business practice will still have to be found.

Key words: politicization - dual food quality – quantitative content analysis – online media analysis – the Czech Republic – the Slovak Republic

INTRODUCTION

Dual food quality has become one of the major topics not only in the business research, but also in the research of the political negotiation process. Because the issue has been established only recently, neither scientific journal articles, nor academic monographs deal with this subject so far.

Dual food quality can be broadly defined as a” problematic political and economic issue related to the food distribution in the Single European Market “ [18]. The problem of dual food quality concerns first of all the multinational companies or branded producers, as the Czech Minister of Agriculture Miroslav Toman said [18]. With the 2019 European Parliamentary Elections approaching, the dual food quality became one of the major themes of the political campaign both in the Czech and the Slovak Republics [23].

However, this issue was described already in 2001 (compare Rakušanová [21]); the Czech politician Olga Sehnalová (S&D) brought the issue to the European Parliament agenda in 2011. Nevertheless, both the EU Parliament and the Commission were inactive in this matter for a long time. The reluctance of the Commission to intervene can be explained by its statement that the food quality “was not one of its competences, unlike food safety”. [3] The Commission acknowledged that the food industry has a right to use different ingredients to suit national tastes.

As Jurásek and Velinov [5] demonstrated, the topic was discussed in the Czech Republic very rarely. The turning point occurred in 2017. They suggested that this special interest and broad publicity that the topic had attracted the Czech media might have been connected with the Czech Parliamentary Elections held that year. Nevertheless, they admitted that presumed politicization of the topic needed to be tested in another Central or Eastern European country affected by the problem as well.

Thus the aim of the article is to verify the conclusion of the Jurásek and Velinov’s study [5] by using a similar analysis focused on the comparison of two sets of data from countries influenced by dual food quality issue – the Czech and the Slovak Republics.

If the hypothesis of Jurásek and Velinov [5] is correct, it is to be expected that the number of published articles should be culminating in 2016 in the Slovak Republic (analogous to the situation in the Czech Republic where the number of the articles published in print media reached its peak in 2017). To confirm (or refute) the Jurásek and Velinov's hypothesis the media coverage related to the dual food quality issue was analysed in the Slovak Republic, where the parliamentary elections were held one year earlier than in the Czech Republic (2016).

The article interprets the issue of dual food quality through lenses of quantitative descriptive research. Quantitative content analysis (research method) was used as a means to determine the number of online articles associated with the dual food quality published in the Czech and the Slovak Republic in the period between 1 January 2015 and 31 July 2018. The time span was chosen to be long enough to demonstrate the assumed connection between the interest in the topic within the political cycle in both the Czech and Slovak Republics. No correlation or more sophisticated statistical methods are applied in this article. However, a pure description of the phenomenon in a form of numbers is not playing down the research in our view; simple descriptive studies of a content can be valuable as well as Riffe et al. [22] demonstrated.

The article is divided into 4 parts. The first part deals with the establishment of dual food quality as one of the major topics both at the national level (in the Czech and Slovak Republics) and supranational level (EU institutions). The second part encapsulates the conceptual framework of the topic. The third part introduces the type of quantitative content analysis which was used to analyse the data from the Czech and the Slovak Republics and the data used in the research. Finally, the fourth part presents the results of the research and testing the hypothesis.

DEVELOPMENT OF THE ISSUE

The topic of dual food quality is broadly discussed on many platforms and in the media. While analysing the media, Jurásek and Velinov [5] identified five key groups of stakeholders involved in the dual food quality issue: professional associations, producers, consumers, officials/bureaucrats (for example the Ministry of Agriculture) and policymakers. These actors exercise influence on two levels: internal/national and external/international/supranational (especially European

institutions such as the European Commission or the European Parliament). All these actors issued a great deal of messages in a form of interviews, speeches and so on, which were included in the content analysis in this study. The key representatives of these five groups and some examples of their messages which were analysed are listed below.

The main activity within the first group (professional associations) in the Czech Republic was exercised especially by the Czech Confederation of Commerce and Tourism (see, for example, *Otázky Václava Moravce* [18]). This association held, for example, on September 17, 2018 a conference dealing with the issue of dual food quality [13]. This conference could be seen as one of the major steps towards promoting the issue with different above-mentioned actors, as the participants stemmed from different backgrounds (national politicians, EU politicians, consumers, manufacturers and farmers). In the Slovak Republic, the main activities in this rank were exercised mainly by the Slovak Council of Agricultural and Food Authorities and Slovak Association for Branded Products.

Many highly specialized studies aiming at the comparison of the quality of food distributed in the supermarkets across the EU countries are conducted by producers as well [7]. In the second group (producers), chain stores are especially active (in the Czech Republic, for example Billa, a.s., which had the detailed analyses concerning the dual food quality done.)

In the third group (consumers), consumers' interests in the Czech Republic are represented mainly by The Czech Association of Consumers. This association focuses on the quality of products and food in general. Articles issued by this association are focused mainly on the impact of double food quality on consumers and consumers' preferences. One of the goals was to determine whether it might be presumed that the consumers are price-sensitive and are willing to buy products that are cheaper but of worse quality or that they are mostly unaware of worse quality and are mainly influenced by commercials and the price of the product. This association also aims at educating consumers; it issues editions concerning quality of food and other products (see, for example, *Sdružení českých spotřebitelů* [25]). Similar activities were performed by the Association of Slovak consumers in the Slovak Republic.

In the fourth group (officials/bureaucrats), we found out that officials and bureaucrats are active especially in the national governments. However, some activities could be observed at the supranational level as well. At the national level, the Ministry of Industry and Trade of the Czech Republic focuses on the national

legislative concerning the issue. Based on its proposed legislation the Czech government passed in May 2019 an act penalizing double quality of food up to 50 million Czech Crowns [19]. Other V4 countries are also active in dealing with this issue with similar results as in the Czech Republic. A survey carried out in Hungary for Sándor Fazekas, Hungarian Minister of Agriculture, found differences in composition of ingredients as well [1]. Nevertheless, the key actor in the promotion of the topic was the Slovak Prime Minister R. Fico, who pushed forward the topic immensely. He was assigned the task by the conclusions of the Visegrad summit of negotiating the matter with J. C. Juncker.

At the supranational level there has been launched a negotiation process concerning the approach of the EU to the topic. Minister of Agriculture Jurečka, for instance, urged the EU institutions to deal with the issue during his speech in Agriculture and Fisheries Council [12].

Last but not least, there were activities performed by the fifth group (politicians). National policymakers have been active in the matter as well. With the European Parliamentary Elections approaching, the dual food quality became a key topic in many Central and Eastern EU countries. Both in the Czech and the Slovak Republics, it was one of the major themes of the political campaign [23]. Some of the EU politicians promoted the topic as well. For instance, it was one of the key concerns of Member of European Parliament Olga Sehnalová. The interview with her concerning the development of the topic from her point of view was held in her office (in the Prague centre of the Czech Social Democratic Party) on the 12th November 2018. Our informant described her interest in the issue and the development of this topic in the European institutions very thoroughly during approximately one-hour lasting interview. [6]

Based on the research conducted by the Association of Slovak Consumers (comparing the quality of 7 or 8 items within 7 or 8 European countries) Sehnalová started to be engaged in the topic more deeply in 2011. The European Commission challenged the above-mentioned research due to the small sample size and explained that the matter of taste and price preferences (unlike food safety) was the concern of each EU member state. Having detected a strong disinterest in the topic at the EU level, Sehnalová had her own analysis of the food quality done; the findings confirmed existence of dual food standards in various EU member states. Based on this, Sehnalová launched the campaign to promote and increase the awareness of the topic by the European consumers. The food manufacturers refused these initiatives. The first breakthrough was

reached by publishing the Report on the Consumer Policy in 2013. Sehnalová succeeded in incorporating a paragraph there stating that the consumers were worried about the business practices related to the dual food standard. After the European elections new Members of European Parliament started to be interested in the matter. A legislative analysis of the issue done by the University of Palacký in the Czech Republic drew attention of Eva Jourová, the EU Commissioner for Justice, Consumers and Gender Equality; this analysis became a starting point for further Jourová's proposals.

The Commissioner Jourová insists that the dual food quality is an unfair trading practice which must disappear from the Single market. She said [18] that the revised Directive forbidding this unfair practice had been proposed; when the difference of the dual quality appears, a manufacturer has to explain the difference. In April 2018, the European Commission suggested revising the Directive on the unfair trading practices in the food supply chain. The European Parliament requires even more strict measurements. The EP Members approved the Report in the September 2018, and it says the following: 1) the phenomenon of the dual food quality cannot be contested anymore; 2) it distorts Single market practices; the topic concerns all member states, the common solution must be looked for; 3) the EP demands a hard variant of the new legislation concerning this issue to be pushed forward by the European Commission.

The European Commission issued the respective Directive on 17 April 2019 (EU Directive 2019/633 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on unfair trading practices in business-to-business relationships in the agricultural and food supply chain) [4]. Moreover, the European Commission had its own extensive survey on the food quality differences to prove the existence of the problem done. Based on these measurements and findings, the EU member states have the possibility to negotiate with the manufacturers and demand the modification of the practice. [15]

Although many people (such as O. Sehnalová or T. Prouza, President of the Confederation of Trade and Tourism of the Czech Republic) believe that the new legislation will not have the price effect on the food products for consumers, the question is how the new legislation will be implemented in practice (see, for example, Jurásek - Wegmann [6]; Otázky Václava Moravce [18]). The former Member of EP Petr Mach from the Czech Republic thinks that this is only a minor issue; in his opinion all these activities will result in nothing of the practical importance. Nonetheless, the European Commission had a detailed study dealing with the quality of more than 1,300 products sold

in 19 EU Member states after the 2019 EP Elections done [15]. Although the study states that the differences are not overwhelming, it might be interpreted as another breakthrough as it is obvious that the topic gained further attention at the EU level.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

“Selling products made with lower quality ingredients in the EU’s newer member states while marketing them with same packaging and branding used in Western Europe”[3] or in Juncker’s words “people are sold food of lower quality than in other countries, despite the purchasing and branding being identical”[26] is being called as a duality quality or dual food standard.

First discussions about the dual food quality issue are dated in the year 2002 when the product differences (such as, for example, washing powder Persil) were described. When comparing the identical washing powders sold in the Western and Eastern Europe, it was found out that the former was not only more efficient, but also cheaper [21].

No doubt, the quality of food is different in Western and Central and Eastern Europe. For example, Austrians produce and sell 95% of bio eggs; 90 % of eggs sold in the Czech Republic come from the cage breeding. Lunch meat in the Western EU member states contains high percentage of meat; it is not the case of the Czech Republic where the lunch meat contains meat substitutes [18]. It can be a result of preferences, tastes or economic power.

The whole problem is rather double edged. It encapsulates the struggle between manufacturers and politicians. Both of them have their own supportive arguments for defending themselves and accusing the opposite side. The politicians call for the change of an unacceptable practice which undermines the fundamental idea of the European single market, whereas the manufacturers and food distributors defend themselves against the accusations of the unethical commercial practice which is labelled as ‘cheating’ [18]. The standpoint of EU food and drink manufacturers and brand producers was fittingly echoed by Hubert Weber, the president of FoodDrinkEurope [11]. These manufacturers interpreted the boost of interest in the topic as a fear of local producers facing tough competition.

Weber argued [11] that there was an obvious confusion between two concepts; ”quality” and ”recipe”. Because consumers have different tastes (or preferences) across the EU and no labelling can change this fact, it is necessary to sell products

made of different ingredients in different countries. This practice occurs not only in the Central and Eastern European countries, but in Italy, France, or Germany as well. In Weber's words it is utmost important to be as transparent as possible and to correctly state the ingredients and use proper labelling. In this respect, the manufacturers have firm commitment from ethical point of view regarding food quality, safety and delivery.

Many political actors at the European level are directly (or indirectly) engaged in the whole affair as well (compare Jurásek – Velinov [5]). Czech MEP Olga Sehnalová (S&D) has been fighting against dual food quality since 2011; Jean-Claude Juncker, the President of the EU Commission, said [26] that there should not be any second-class citizens in the EU.

So-called “dual-quality food” has been Central European governments' concern for years, but Slovakia's presidency of the Council of the European Union (from July 2016 to January 2017) encouraged their hopes that Bratislava will finally resolve the matter by launching programmes toward tighter regulation at the European level. The Slovaks, strongly supported by the Czechs, put the efforts to rectify what they saw as an unfair distortion of the EU single market.

As a result of all this pressure, Věra Jourová, EU Justice and Consumers Commissioner, gave a press conference (in April 2018) and announced that the complaints from Central and Eastern European (CEE) member states had been answered and the dual quality food across the bloc would be prohibited. In the end, the European Commission amended the Unfair Commercial Practice Directive and forbade the duality of food quality [3].

There are even more arguments for presumed politicization of the matter. Weber said [11] that some tests of the dual food quality standards had turned out to be faulty and misleading. Moreover, national governments can regulate the quality of food to some extent. For example, the company Coca-Cola is using sugar in Germany instead of glucose syrup which is used in Slovakia (based on the permission of the Slovak government) [17]. This example shows that the governments themselves sometimes do not apply the legislative means sufficiently to improve the food quality in favour of their citizens.

Last but not least, Jurásek and Velinov [5] suggested that the topic could have been used for political purposes in the election year 2017 in the Czech Republic. This hypothesized politicization of the issue is supported by the statement of Marta Nováková, the former President of the Czech Republic.

Confederation of Commerce and Tourism and Minister of Industry and Trade of the Czech Republic, who urged to postpone the discussion till the end of the 2017 Parliamentary Election period [13].

METHODOLOGY

This article extends the original idea of the Jurásek and Velinová's study [5]: the public opinion and the behaviour of people is shaped and influenced by the media [10]. The media, according to McCombs and Reynolds [10], have the ability to set the public agenda and thus influence the perceptions and decision making of people (agenda-setting role of the media). The topic of dual food quality being discussed by some politicians in the public media (if the topic is perceived as a problem by interest groups (e. g. potential voters)), could then become a tool to gain political credit.

In accordance with the political cycle theory (see, for example, Dubois [2]; Martínez [9]) it is supposed that the dual food quality topic in the media should prevail in the period of 2016 parliamentary elections (for the Slovak Republic), respectively 2017 (for the Czech Republic). There are several approaches to political cycle theory. The article applies the approach of Martínez [9] who studies political cycles through lenses of political-agency model. Martínez presumes that the politicians are driven mainly by their aim to gain reputation (dependent mainly on their performance), which helps them to be re-elected in next term. Model works with the assumption that the voters observe politicians' performance; they are likely to deem that the performance is high when the politicians exert maximal effort in relatively short period prior to consecutive elections [9]. In other words, the politicians might exploit the topic only several months prior to parliamentary elections to demonstrate their high performance (politicization of the topic).

The method of non-obtrusive (quantitative) content analysis is used in this article. A message is coded in content; meaning is conveyed by analysis. Because data accessibility is restrained to some extent, the use of this method seems to be reasonable.

Neuendorf [14] defines content analysis as a “summarizing, quantitative analysis of messages that relies on the scientific method (including attention to objectivity intersubjectivity, a priori design, reliability, validity, generalizability, replicability, and hypothesis testing) and is not limited as to the types of variables that may be measured or the context in which the messages are created or presented”.

The goal of quantitative analysis applied in this study is to produce counts of key categories and determine amounts of other variables. It aims at producing numerical summaries, i. e. the number of online articles published in the Czech and the Slovak Republics in the period between 1 January 2015 and 31 July 2018. The authors' ambition is not to explain or predict the studied phenomenon but rather to describe it (descriptive research).

The basic goal of using this method is to frame the issue of dual food quality in the time span of political campaigns in the Czech and the Slovak Republics. It is assumed that the readers internalize the corresponding agenda through the media, and they can prefer the candidates who obviously fight for better food standards in their countries (that is that they are publicly connected with the struggle for food quality improvement).

In this article the media content analysis is carried out using the computer program MONITORA, which is an online product of the Czech firm Monitora focusing on monitoring online, print and audio-visual media coverage.

The database such as MONITORA is an archive for the researchers. It is a collection of messages, usually well indexed. It has to be distinguished from the index itself, which simply lists the titles and/or other information about the messages.

MONITORA facilitates to track all important print and online media articles, and radio and television broadcast daily. It offers advanced search. Monitora cooperates with all prominent publishers in the Czech Republic and monitors over 2000 magazines, daily magazines and periodicals, and over 4000 online sites [27]. MONITORA makes it possible not only to track the number of articles, but to measure their media reach. The analytical tool developed by Monitora combines news into events and monitors their development in time. MONITORA application is used by leading companies in the Czech Republic to monitor and analyse the media. Concerning the reliability, MONITORA is able to recognize fake news. This was excluded from the analysis.

On the other hand, it is necessary to be aware of some problems associated with using MONITORA for content analysis (see Riffe et. al. [22]) such as inconsistency and imprecision of search due to slight variations in indexing the key words. Moreover, it is necessary to take into account errors stemming from the process of creating databases from electronic versions of print content. Sometimes there is a difference between online records and their printed version, but this is not a problem in this article due to the construction of research purpose.

The analysis should include all possible units of relevant content. It ought to be composed of all messages concerning the dual food quality issue that came out online in the Czech and the Slovak Republics. Jurásek and Velinová [5] identified the source (or carrier) of these messages. However, it is not possible to examine all existing relevant content. Firstly, MONITORA is unlikely to contain all archives where the topic could be discussed, described, presented, developed or otherwise analysed. Secondly (and more importantly), searching in the MONITORA archives is constrained by using certain key words. When changing these key words, different results (or new articles) connected with the topic would appear. Moreover, it should not be assumed that the computer search using descriptors or key words will provide all content relevant to the study; in other words, content relevant for the study is not sometimes identified by computer.

Therefore the population is defined as all available online published articles concerning the dual food quality issue. Defined population is large enough; it is made up of all articles (or texts) that came out online on the Czech and Slovak websites between January 1, 2015 and July 31, 2018. This period was set with regard to the election days in the Czech Republic (October 2017) and the Slovak Republic (March 2016) in order to test the supposed politicization of the matter.

As it is impossible to examine all relevant content in this period in detail, it is necessary to define sampling frame. The sampling frame is determined by all online outputs concerning the studied topic available at MONITORA in the given period. The computer program scanned 5,201 available websites in order to find out corresponding articles for the Czech and the Slovak Republics.

The type of computer content analysis performed in this article can be called “key-word-in-context (KWIC) and concordances”[22]. The sampling frame size is large enough to represent the phenomenon under investigation well. The ultimate goal of the study is to track changes in coverage by year.

Because the population and sampling frame are different, the sampling frame constitutes the available content which is sampled. The sample (a subset of units from the entire population being studied) represents all units generated by MONITORA after searching key words ‘dvojí kvalita potravin’ (in the Czech language) and ‘dvojaká kvalita potravín’ (in the Slovak language). The content is available (and studied) from several time periods.

Nevertheless, due to the use of computer software there are no probability samples (when units are randomly chosen). The sample obtained after the whole population was scanned for the key words representatives undoubtedly, the whole population properly [22]. Therefore it is not necessary to calculate sampling error or to make inferences about the population.

As for the measurement, all units of analysis were counted and numerically expressed. A small number of analysed articles did not concern the food quality problem in the defined perspective; they had to be excluded from the study. Moreover, the attention was also paid to the timeline of the publications. The measures of Gross Rating Points (GRPs) and Opportunity to See (OTS) were calculated as well.

Gross rating point does not measure the size of the audience reached; it quantifies impressions as a percentage of the target population. One gross rating point corresponds with one percent of the whole Czech population 15 + years old. GRPs are used to identify media with high potential exposures or impressions; they measure impressions to the number of people in the target group. GRPs counts are total impressions related to the size of the target population. In this sense, GRPs are more appropriate concept than a mere number of published articles because they provide a better media image of a given topic. Opportunity to See is a related measure and shows how many times an individual in a target group had to read an article on average. Arithmetically expressed, $15+ \text{OTS} = \text{GRP} / 100$.

Reliability should be clear because no human coders are used (but a computer program MONITORA) in the content analysis; the analysis yields identical results on repeated trials. Nevertheless, it must be emphasised again that the codification of the explored phenomenon was the authors arbitrary decision although it must be admitted that other group of words can grasp the essence of the problem as well (which would change the total number of the media outputs). However, the main objective of the article (to confirm or refuse the politicization of the issue) would not change significantly.

The content analysis method may be well repeated not only for different media types, but for different countries as well. It would be useful to test the hypothesis not only for the Czech and the Slovak Republics, but for other countries (such as Hungary or Poland) affected by the dual food quality issue as well. However, there are constraints posed by the analytical scope of the used software MONITORA; to analyse the media outputs for Hungary or Poland (apart from the Czech Republic and the Slovak Republics) is out of its reach.

DATA PRESENTATION AND DISCUSSION

The Table 1 summarizes the number of articles published online in both countries in the period from 2015 (1 January) to 2018 (31 July). The indicators counted and generated by the MONITORA are included in the table as well. The GRPs, which are higher than 100, indicate that some messages were registered more than once by some target population recipients. Target population are recipients who are 15 and more years old (most of them are potential voters). In the world of advertising the frequency (i. e. how many times a message was registered by the recipients) is a decisive factor for the impact on the people's behaviour. In the first line of the table the numbers of published articles and GRPs in both countries are expressed in absolute numbers; the consecutive line expresses quantities as a percentage.

The number of published articles in both countries peaks in 2017 as well as the number of GRPs, because these measures are interrelated. The results are slightly distorted by published fake news; however, MONITORA can recognize it. There was identified 137 fake news in the Czech Republic and 38 in the Slovak Republic. The fake news proportion to whole sample size is too small to change the result significantly and can be neglected.

Tab. 1: Media outputs – online (1 January 2015 – 31 July 2018).

	YEARS	2015	2016	2017	2018	TOTAL (2015-2018)
Czech Republic	No. of articles/GRP	88/149,63	160/218,14	1577/2460,28	688/860,03	2513/3688,08
	No. of articles/GRP (%)	3,5/4,0	6,4/5,9	62,8/66,7	27,4/23,3	
Slovak Republic	No. of articles/GRP	0/0	11/10,61	500/486,05	186/316,8	697/813,46
	No. of articles/GRP (%)	0/0	1,6/1,3	71,7/59,8	26,7/38,9	

Source: <https://media.monitora.cz> (authors' calculations).

The comparative analysis of the media coverage of the dual food quality in the Czech and Slovak Republics revealed the highest number of published articles in 2017. This conclusion would not confirm the hypothesis of the politicization of the topic prior to national parliamentary elections (in accordance with the assumptions of the political cycle theory). The 2017 is likely to have become “the year of the dual food quality topic” for the both countries.

Nevertheless, it remains to be explained why the whole rectification process of a presumably unfair practice was not solved much earlier. At the beginning the European Commission was reluctant to intervene claiming that the food quality is not in its competence. The article’s key informant O. Sehnalová thoroughly described a hard-going process of negotiating the issue within the EU institutions. She was strongly confronted with the lack of interest on the side of the European Commission (and other organizations or institutions as well). In this respect, some expressions loaded by the negative connotations appeared in the conducted interview by Jurásek and Wegmann [6] such as “get rid of the topic as soon as possible”, “an arrogant answer”, “a side-lined topic”, “indifference”, “zero reaction” of the European food manufacturers, “repeated flop to be voiced”; “the European Commission plays possum”, “no media coverage”. [6]

CONCLUSION

Although the issue of dual food quality starts to gain importance both in the EU member states, which was clearly visible during the 2019 EP Elections, and at the EU level, it is far from being solved. Our study intended both to identify and describe some factors that contributed to this development. In particular, we tested the hypothesis of politicization of the topic both in the Czech and the Slovak Republics.

Using the approach of McCombs and Reynolds [10] to media agenda-setting and the theory of political cycle [9] we analysed the development of media coverage of the topic prior to national elections both in the Czech and the Slovak Republics. The hypothesis to be confirmed or refuted stemmed from the Jurásek and Velinová’s study [5] stating that the issue of the dual food quality might be subject to politicization. This assumption was supported even by some statements of the politicians in the media.

Using the method of non-obtrusive (quantitative) content analysis, we focused on the development of the media coverage in the period prior to national elections both in the Czech and the Slovak Republics. The sample for the analysis was represented by all units (articles) generated by computer program MONITORA after searching key words 'dvoji kvalita potravin' (in the Czech language) and 'dvojaká kvalita potravín' (in the Slovak language), the time span was broad enough to show the changes in the trend. We identified and analysed 2,513 articles concerning the dual food quality in the Czech Republic and 697 articles in Slovakia.

As the results of our study show the hypothesis of politicization of the topic prior to national elections in the Czech and the Slovak Republics has to be refuted. The topic reached its peak of media coverage in 2017 (both in absolute terms and measured by OTSs and GRPs).

However, there are two kinds of limitation to our analysis. The first is a selected time-span of analysed data. As the analytical part of our study was performed in 2018, we used only the 2015 (1 January 2015) to 2018 (31 July 2018) data to test the hypothesis of politicization prior to national elections. The results might be slightly different when using the 2018 or 2019 data, respectively, to test the politicization prior to the elections to the European Parliament in 2019. The other kind of limitation stems from the fact that we analysed the occurrence of the topic in the media in general, disregarding the positive or negative interpretation of the dual food quality issue in the media. The pre-analysis of the articles indicates that this issue has strongly negative connotations for the manufacturers. As it was demonstrated on some statements in this article, the manufacturers strongly oppose to the accusations of unfair practices in the European single market. In the context of further research, it might be worth considering the positive and negative connotations of the topic and perform correlations of both positive and negative interpretations of the topic by politicians on one hand and other identified interest groups (professional associations, producers, consumers and officials/bureaucrats) on the other hand. Further research could also broaden the geographic scope of our study and include other V4 members (similar political culture) to test the hypothesis of politicization prior to national elections, possibly correlating the results with the voters' decisions in elections.

REFERENCES

1. *Dual Quality also Apparent with Relation to Summer Products (2017)*. [online]. [Access: 28 March 2018]. Available at <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-agriculture/news/double-standards-also-traceable-in-case-of-summer-products>.
2. DUBOI, E. (2016): Political business cycles 40 years after Nordhaus. *Public Choice*, 166, 1-2, pp. 235-259.
3. *EU bans dual quality food after pressure from eastern member (2018)*. [online]. [Access: 13 October 2018]. Available at <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/eu-bans-dual-quality-food-after-pressure-from-eastern-members/>.
4. *It's official! The Unfair Trading Practices Legislation is Directive (EU) 2019/633 (2019)*. [online]. [Access: 13 June 2019]. Available at <https://www.ifoam-eu.org/en/news/2019/05/09/its-official-unfair-trading-practices-legislation-directive-eu-2019633>.
5. JURÁSEK, M. - VELINOV, E. (2018): Double Food Quality: Media Coverage in the Czech Republic, pp. 65-74. In Überwimmer, M, Furderer, R. Gaisch, M., Salas, Y. (2018) *Cross - Cultural Business Conference 2018*. Germany Shaker Verlag GmbH.
6. JURÁSEK, M. - WEGMANN, J. (2018): Interview with Olga Sehnalová, Praha [Access: 12 November 2018].
7. KLÁNOVÁ, E. (2017): *Příběhy naruby*. In Retail News 7-8/2017, pp. 15.
8. *Konference dvojí kvalita potravin z pohledu spotřebitele, zemědělce, zpracovatele, obchodníka a politika – tisková zpráva (2018)*. [online]. [Access: 20 November 2018]. Available at <http://www.socr.cz/clanek/konference-dvoji-kvalita-potravin-z-pohledu-spotrebitele-zemedelce-zpracovatele-obchodnika-a-politika/>.
9. MARTÍNEZ, L. (2009): A Theory of Political Cycles. *Journal of Economic Theory*, 144, 3, pp. 1166-1186.
10. McCOMBS, M. - REYNOLDS, A (2002): News Influence on our picture of the world. In: *Media Effects Advances in Theory and Research*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, pp. 1-19.
11. MICHALOPOULOS, S. (2017): Food & drink industry boss: Do not confuse 'quality' with 'recipe' in food debate. *Euractive 16 October 2017*. [online]. [Access: 22 October 2018]. Available at <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/interview/food-drink-industry-boss-do-not-confuse-quality-with-recipe-in-food-debate/>.
12. *Ministr Jurečka v Bruselu: Dvojí kvalitu potravin musí Komise konečně řešit, diskriminuje část spotřebitelů (2017)*. [online]. [Access: 2 December 2018]. Available at http://www.akcr.cz/txt/ministr-jurecka-v-bruselu-dvoji-kvalitu-potravin-musi-komise-konecne-resit_-diskriminuje-cast-spotrebitelu?hlasuj=254.
13. *(Nejen dvojí) kvalita potravin – tisková informace (2017)*. [online]. [Access: 20 December 2018]. Available at <https://www.konzument.cz/users/news/2-novinky/attach/436-tiskova-zprava-nejen-dvoji-kvalita.pdf>.
14. NEUENDORF, K. A. (2017): *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: Sage Publications, Ltd.
15. *New Commission Study on Dual Quality of Food (2019)*. [online]. [Access: 13 June 2019]. Available at <https://marketac.eu/en/new-commission-study-on-dual-quality-of-food/>.
16. ODKLADAL, M. (2017): Bývalý manažer Tesca: Bojom proti dvojakej kvalite potravin si kopeme vlastni hrob. [online]. [Access: 23 October 2018]. Available at <https://www.aktuality.sk/clanok/528331/byvaly-manazer-tesca-bojom-proti-dvojakej-kvalite-potravin-si-kopeme-vlastny-hrob/>.

17. ODKLADAL, M. (2018): Dvojaká kvalita potravin je normálna, nikto nikoho neklame (rozhovor). [online]. [Access: 23 October 2018]. Available at <<https://www.aktuality.sk/clanok/560114/dvojaka-kvalita-potravin-je-normalna-nikto-nechce-nikoho-oklamat-rozhovor/>>.
18. *Otázky Václava Moravce*. [online]. [Access: 2 December 2018]. Available at <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1126672097-otazky-vaclava-moravce/218411030511202-otazky-vaclava-moravce-2-cast>>.
19. *Pokuta až 50 milionů korun. Vláda schválila novelu zákona o dvojí kvalitě potravin (2019)*. [online]. [Access: 13 June 2019] Available at https://www.irozhlas.cz/ekonomika/dvoji-kvalita-potravin-potravinovy-jidlo-evropska-unie-novela-zakona-ochrana_1905201838_dok.
20. *Rakouské slepice nežijí v klecích už od roku 2009 (2012)*. [online]. [Access: 13 October 2018]. Available at <https://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/izurnal-rakouske-slepice-nejiji-v-klecich-uz-od-roku-2009>.
21. RAKUŠANOVÁ, L. (2018): Konec letitého švindlu s dvojí kvalitou se blíží. [online]. [Access: 13 October 2018]. Available at <https://plus.rozhlas.cz/lida-rakusanova-konec-letiteho-svindlu-s-dvoji-kvalitou-se-blizi-7168412>.
22. RIFFE, D. - LACY, S. - FICO, F. G. (2005): *Analyzing Media Messages. Using Quantitative Content Analysis in Research*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., London.
23. RYŠAVÝ, Š. (2019): *Pozice stran k vybraným evropským otázkám*. [online]. [Access: 13 June 2019]. Available at <https://eu2019.programydovoleb.cz/evropske-otazky>.
24. *Slepice v klecích? Celý život jen stojí na mřížích, zákony umožňují týrání zvířat, říká Buršík (2018)*. [online]. [Access: 13 October 2018]. Available at <<https://video.aktualne.cz/dvtv/slepice-v-klecich-cely-zivot-jen-stoji-na-mrizich-zakony-umo/r~a355f8e6755911e89879ac1f6b220ee8/>>.
25. *Stanovisko SOCR ČR k tzv. dvojí kvalitě potravin – tisková zpráva (2017)*. [online]. [Access: 3 March 2018] Available at <http://www.socr.cz/file/4110/TP_SOCR_dvoji_%20kvalita.pdf>.
26. TAMMA, P. (2017): No Second-Class Consumers: Juncker Slams Double Food Quality in the EU. [online]. [Access: 3 March 2018] Available at <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/no-second-class-consumers-juncker-slams-double-food-quality-in-the-eu/>.
27. *We are the leader in the number of monitored titles (2018)*. [online]. [Access: 28 March 2018]. Available at <<https://monitora.cz/en>>.

ADDRESS & ©

Mgr. Miroslav JURÁSEK, Ph.D.
Department of Business Management
University of Finance and Administration
Estonská 500, 101 00 Prague
Czech Republic
19614@mail.vsfs.cz

Ing. Jana TŮMOVÁ
Department of International Relations and European Studies (currently on maternity leave)
Metropolitan University Prague
Dubečská 900/10, 100 00 Prague
Czech Republic
TUMOJ6AX@student.mup.cz

VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

DOI: 10.36682/a_2020_1_2

SPOR O ARISTOTELE A TOMÁŠE AKVINSKÉHO NA STŘEDOVĚKÝCH UNIVERZITÁCH

Dispute on Aristotle and Thomas Aquinas at Medieval Universities

Jiří BÍLÝ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Když se v 13. století objevily latinské překlady řeckých textů Aristotelovy Etiky a jeho politických spisů, zatlačily v západní Evropě do pozadí přírodní filozofii. Dokonce když Aristotelovy spisy o přírodě se široce rozšířily v polovině 12. století v latinských překladech, teologové a právníci začali nahlížet na přírodu jako na normativní sílu. Autoři ve 12. století vytvářeli filozofické systémy, ve kterých působení přírodních sil a přirozeného práva hrály zásadní roli. Autoři jako byli Ptolemaios, Gelénos, Albumasar, Ibn Sína, Al-Fārābī, Alfarghani a další anonymní nebo pseudoanonymní vytvořili ve 12. století mnoho latinských překladů z oborů lékařství, astrologie, magie a alchymie, což představovalo pozoruhodný zájem o záležitosti, v nichž se projevovala racionalita dané kategorie. Navíc v křesťanské tradici Aristotelovy a Avicennovy spisy měly velký vliv na Tomáše Akvinského. Tomáš Akvinský zdůrazňoval nezbytnost a přirozenost monarchické vlády. Vstupní články jeho traktátu *De regimine principum* popisují člověka jako „společenského a politického tvora“, jehož přirozeným a nutným stavem je žít v početné společnosti. Aristotelovy a Tomášovy myšlenky se podobaly. Vzájemné ovlivňování jejich systémů je námětem tohoto článku.

Klíčová slova: politické myšlení – římské právo – instituce – církev – papežství

ABSTRACT: When Latin translations of Greek texts of Aristotle's Ethics and Politics occurred in the 13th century, they overshadowed natural philosophy in Western Europe. Even when Aristotle's works on natural philosophy had spread widely in Latin translations in the mid-twelfth century before, theologians and lawyers viewed nature as a normative power. Writers in the 12th century created philosophical systems in which the influence of natural forces and the natural law played a significant role. Many Latin translations made in the 12th century, dealing with medicine, astrology, magic and alchemy written by authors such as Ptolemy, Galen, Albumasar, Ibn Sina, Al-Fārābī, Alfarghani, and others who were anonymous or pseudonymous, represent a remarkable surge of curiosity about such matters which was rational in its objectives. In addition, in the Christian tradition, Aristotle's and Avicenna's works influenced Thomas Aquinas. Thomas Aquinas also emphasised the necessity and the naturalness of monarchical reign. The opening paragraphs of his *De regimine principum* describe man as a social and po-

litical animal‘ whose natural and necessary state is to live in a society of many similar creatures‘, the ideas ensuing from Aristotle. The ideas of Aristotle and Aquinas resembled each other. The mutual influence of the two systems is a topic of this article.

Key words: political thinking – Roman law – institutions – church – papacy

ÚVOD

Na středověké myslitele žádný nepůsobil ze starověkých vedle Platona tolik jako Aristotelés. Myslitel ze Stageiry byl mnohými scholastiky označován prostě „philosophus“. O Tomáši Akvinském se naopak někteří vykladači domnívali, že jeho filozofie není ničím jiným než pouhou kopií Aristotelovy nauky, kterou údajně servilně podává, podle jiného podání byl největším filozofem a teologem středověku.

Máme ovšem mnoho dokladů, že jak proti Aristotelovi, tak i proti Tomášovi se ozýval nejednou prudký nesouhlas, že jejich spisy nebo četné nauky v nich byly zavrhovány a cenzurovány. Jak Aristotelova filozofie, tak i Tomášova nauka prodělaly dlouhý boj o své uznání.

Třinácté století bylo zlatým věkem scholastiky a dobou největšího rozkvětu středověké filozofie vůbec; způsobil to vznik a rozvoj univerzit, především pařížské a oxfordské, založení tzv. žebřavých řádů, jejichž členové se horlivě účastnili vědecké práce.

Střet mezi světskými profesory a mendikanty v 50. letech 13. století byl první vážnou vnitřní krizí univerzit. Nezastavil jejich vývoj, ale ukázal, že ochrana ze strany papeže a krále znamenala zároveň určité hranice při samotném výkonu této autonomie.

Institucionální autonomie nikterak nezaručovala na středověkých univerzitách to, co nyní nazýváme plnou svobodou bádání a výuky. Jistěže mohly do svých výukových programů zahrnout četné texty přeložené z řečtiny nebo z arabštiny, byly svými pány při organizaci zkoušek a udílení titulů, a konečně přechod k metodě „disputované kvestie“ jim dovolil částečně se osamostatnit od tíhy autoritativní moci, věnovat se diskusím o všech druzích otázek a vypracovat novátorské doktríny. Ale tato relativní svoboda vůbec studenty a mistry nevyvazovala z ohledů na křesťanské zjevení a na teorii, kterou hlásala církev. Nikdo o nic takového neusiloval, ani samotní univerzitáni. Zůstávalo jen otázkou, jak a kým se prováděla kontrola pravověrnosti vzdělávání.

Některé obory této kontrole obratně unikaly. Přes jejich „profánní“ původ a „výdělečný“ charakter kariér, ke kterým směřovaly, právo a lékařství dokázaly ve jménu jejich nesporné společenské prospěšnosti umlčet kritiky kdysi vznesené proti nim některými církevními autory (třebaže výuka občanského práva byla v Paříži zakázána roku 1219 papežskou bulou, aby nekonkurovalo teologii). Vážný problém nastal s přívalem aristotelských filozofických textů do výukových programů artistické fakulty. Brzy se objevila podezření, že studium těchto „pohanských“ textů by mohlo přivést filozofy artistické fakulty k obhajování tezí neslučitelných s křesťanstvím a současně podnítit teology, aby podrobili bibli a křesťanské dogma racionální exegetické metodě a dotazování, které by mohly vést ke zničení mystéria víry, otřesení jistotami kréda a ke zpochybnění morálního učení církve.

Vzhledem ke složitosti otázek vzešla ze samotného lůna univerzity, obvykle z vyšší fakulty teologické, první udání o „omylech“ zastávaných mistry artes nebo některými teology. Pokud se záležitost zdála být příliš vážnou, církevní autority byly zburcovány, aby mohly uložit kanonické sankce.

Velkým zlomem bylo seznámení křesťanského západu s četnými antickými filozofickými spisy. Bez rozpaků můžeme tomuto směru přisoudit největší význam v poznání Aristotela. Filozofové 13. století se s entuziasmem dali do práce, takže za 50 let bylo vykonáno na filozofickém poli více než dříve za celá staletí a peripatetická filozofie se stala oficiální filozofií katolické církve.

Avšak toto čestné a vlivné postavení si Aristotelés nedobyl rázem; církev neotevřela své školy pohanskému filozofu bez jistého váhání. V Paříži svedli o Aristotela první - ostatně také poslední a rozhodný - boj s nedůvěřivými, a jeho spisy tam byly po nějakou dobu dokonce církevně zakázány.

MATERIÁL A METODY

a) Příčiny zákazu Aristotelových spisů

Aristotelův vliv ovšem nebyl v každém století zdaleka tak zjevný jako v 13. století. Scholastikům předcházejících dob nebyly všechny jeho spisy známy. Nejznamenitější spisovatelé patristické doby neprojevovali Aristotelovi úctu jako pozdější staletí, protože jeho nauku přijali dřív heretici nestoriáni a monofyzité. Největší odpor proti Aristotelovi

projevil v té době Tertullianus.¹ K němu se připojuje odmítavé stanovisko scholastika Radulfa de Longo Campo, který kolem roku 1216 sepsal výklad k dílu Alana de Insulis „Anticlaudianus“. Výklad je uložen v pařížské Národní knihovně. Radulfus mluví o temných Aristotelových výrociích - „obscure locutus est“, jeho nauky jsou mu „obscurae propositiones et obscura dicta“.²

Zájem o Aristotela projeví až myslitelé prvních století ve středověku. Jan Damascenský prozrazuje v díle „Pramen poznání“ znalost Aristotelovy logiky a ontologie, z kterých čerpá důležité pojmy pro teologii. V první části onoho díla i v třetí latinsky označené „de fide orthodoxa“ je Aristotelův vliv zjevný v jeho úvahách psychologických a etických. Dílo Jana Damascenského bylo v polovině 12. století v latinském překladu známo křesťanským myslitelům, kteří z něho čerpali důležité pojmy a pravidla v logice, ontologii, psychologii a etice. Boethius, „poslední Říman a první scholastický myslitel“, přeložil Aristotelovy Kategorie a opatřil je výkladem, stejně jako úvod do nich od Porfyria, zvaný „Isagoge“. Od Boethia pochází také překlad Aristotelova spisku „De interpretatione“, k němuž napsal dva výklady. Těmito spisy poznali scholastikové Aristotela nejvíce, i když ne celého, a proto Mandonnet, historik středověké filozofie, nazývá Boethia „le véritable introducteur d'Aristote in Occident“.³

Mnohem zásadnější vliv na pohyb filozofického myšlení měly však další Aristotelovy spisy: jeho „Metafyzika“, „Fyzika“, „Psychologie“, „Etika“ a „Politika“. Poznáváme to jasně, říká Grabmann, srovnáme-li Summu Tomáše Akvinského se Summami předešlých staletí, např. se Summami Praepositina, Petra z Capuy, Šimona z Tournai aj. Jak metoda, tak i obsah filozofického myšlení byly díky němu podstatně zdokonaleny. Převládající dialektická metoda byla obohacena o důkladné metafyzické promyšlení filozofických a teologických otázek a filozofická diskuse se stává samostatnější a obsáhlejší.

V polovině 12. století byly překládány do latiny, avšak nikoli z originálu, nýbrž z arabských překladů i jiné Aristotelovy spisy, které středověk dosud neznal. Hlavním sídlem překladatelů se stalo Toledo, kde vynikli Jan Hispanus, Dominicus Gundissalinus a Gerhard z Cremony. V 13. století se k nim přidali Michael Scotus a Heřman Němec.

¹ „Ubohý Aristoteli! Učil jsi lidi dialektice, mistryni ve stavění a boření, která je tak prohnána ve svých větách, tak nucená ve svých důsledcích, tak tvrdá ve svých důkazech, tak aktivní ve slovní hádce, která dokonce i sobě je na obtíž, vším se zabývá a konečně nevyřeší nic.“ (Hessen, J.: *Patristische und scholastische Philosophie*, Berlin 1922, str. 17).

² Grabmann, M., *Geschichte der scholastischen Methode*. München, 1911, sv. II., str. 53.

³ Hessen, J. l.c. 42. Srov. Vychodil, P., *Aristotelova Politika*. Praha, 1895.

Dokud překladatelům do latiny nebyly Aristotelovy spisy známy v originálu, nemohli určit, zda arabské překlady jsou věrné. Dnes víme, že arabští překladatelé zkreslili leckterou důležitou Aristotelovu myšlenku, neboť interpolovali do jeho spisů i své názory.

Překladů Aristotelových spisů známe ze středověku mnoho. Grabmann uvádí v díle „Forschungen über die lateinischen Aristotelesübersetzungen des 13. Jahrhunderts“ (1916) asi 73 překladů; u mnohých překladů není udáno autorovo jméno.

Scholastikové podle tehdejšího zvyku při svých citátech neuváděli vždycky určitý spis a neuváděli vždy Aristotelovy názory v originálním znění; často se spokojují poznámkou „ut dicit philosophus“.

Právě z oné doby, kdy všechny Aristotelovy spisy byly scholastikům známy, mnoho jejich spisů o něm nebylo dosud tiskem vydáno, např. spisy Gaufrieda z Poitiers, Jana z Trevisa, Filipa z Grève, Jana z Rupelly, Rolanda z Cremony, Odon Rigalda, Tomáše z Yorku a jiných.

Že již v prvních desetiletích 13. století byly hlavní Aristotelovy spisy známy, dokazuje Clemens Bäumker z četných citátů uvedených ve spise „De motu cordis“ sepsaném roku 1217 Alfredem Sarashelem, zvaném Anglicus, o kterém bude ještě řeč. Jiný paradoxně neklamný doklad, že byly rozšířeny a čteny, spočívá v církevních zákazech z roku 1210 a 1215.⁴

Roku 1215 upravil Robert z Courconu, kardinál-legát, studijní řád, zajímavý pro zákaz Aristotelových spisů - Metafyziky a přírodní filozofie.⁵ Podle záznamu pařížského profesora Jana z Garlandie se směly zakázané Aristotelovy spisy roku 1234 nerušeně číst a vykládat. Papež Řehoř IX. nařídil dne 23. dubna 1231 pařížským teologům Vilému z Auxerre a jeho dvěma kolegům, aby prozkoumali Aristotelovy knihy o přírodě. V papežském nařízení totiž stálo „ne utile per inutile vitietur“, z čehož lze pozorovat zmírnění, ale i důvod dřívějšího zákazu. Roku 1255 byly už skoro všechny Aristotelovy knihy základem filozofického studia na artistické fakultě v Paříži. Roku 1366 si žádali vyslanci papeže Urbana V., aby znalost všech Aristotelových spisů byla nezbytnou podmínkou pro každého, kdo by chtěl dosáhnout licenciátu na artistické fakultě.

⁴ Ribera, A., *Středověká filozofie VI*. Praha: Oikoymenh, 2001.

Na provinciálním koncilu 1210 v Paříži za předsednictví arcibiskupa ze Sensu Petra z Corbeille byl vydán zákaz Aristotelových knih: „Nec libri Aristotelis de naturali philosophia nec commenta legantur Parisiis publice vel secreto“. Tento zákaz souvisel se zákazem a zavržením spisů Davida z Dinantu.

⁵ „Et quod legant libros Aristotelis de dialectica tam de veteri quam de nova in scholis ordinarie et non ad cursum ... Non legantur libri Aristotelis de metaphysica et de naturali philosophia.“

Příčinou oněch zákazů byl evidentně jenom nesprávně pochopený Aristotelés sám. Jak již bylo naznačeno, arabské překlady nebyly správné, ani jejich výklady neodpovídaly vždy objektivitě. Autoritou jim byli Themistius a Porfyrius, zastánci novoplatonismu, kteří ovšem chápali Aristotela, jak si sami voluntaristicky přáli. Nebylo divu, že zkreslený Aristotelés byl učencům i církevním zastáncům pramenem mnoha bludů, nebezpečným i církevnímu učení.

Žádný arabský myslitel neměl na křesťanské autory takový vliv jako Averroes (†1198), největší Aristotelův ctitel ze všech arabských filozofů. De Wulf praví, že tento obdiv se podobal už skutečnému kultu. Averroes mluví otevřeně, že prý příroda postavila Aristotela na nejvyšší stupeň lidské dokonalosti. V polemickém spise „Destructio destructionis“ obhajuje Aristotelovu filozofii proti „kalámu“, filozofickému směru, který měřil myšlení podle ortodoxie islámu, a proti Algazelovi, který potíral aristotelismus. Při veškeré snaze podat objektivně Aristotelovu soustavu nepochopil ho úplně. I když nejlepší znalci averroismu – Léon Gauthier, Miquel Asin y Palacios a Horten - dokázali, že Averroes není původcem nauky o dvojí pravdě, že jej latinští stoupenci jako Siger z Brabantu nesprávně chápali, přesto zavládl příčinu k osudnému omylu - monopsychismu, kterému Aristotelés neučil; právě v tomto a jiných omylech spočívala příčina, proč někteří středověcí myslitelé Aristotelovu soustavu zavrhovali.

Averroes uchoval dialektické jádro Aristotelova učení a zahalil je do panteistické formy převzaté od platoniků. Tím se neživotné prvky obou systémů z hlediska vědy a nejcennější prvky pro bohatství vylučovaly nebo byly alespoň oslabeny. Náboženské pojmy se vykládaly symbolicky. Bůh splýval s přírodou, nesmrtelnost duše s nepřetržitým duchovním vývojem lidstva. Aby ovšem byly ve 12. století takové názory vůbec možné, vytyčil Averroes a jeho nástupci tzv. teorii dvou pravd. Církevní dogmata z hlediska rozumu zpochybňovali, ale z hlediska víry považovali za naprosto závazná.

Averroismus, který považoval za základ světa jedinou, věčnou hmotu, jež je schopna rozvíjet ze sebe samé všechny své životní formy až po nejvyšší – neosobní světový rozum – se zakořenil na univerzitě v Padově, kde měl už ve 12. století své stoupence zejména mezi lékaři. Vedle tohoto systému aristotelské scholastiky se i Platonův idealismus zdál cestou k živějšímu a ucelenějšímu světovému názoru. V renesančním období bylo zvláště populární učení platoniků o „světové duši“ a Platonových idejích se často užívalo k tomu, aby se panteistickou formou vykládaly názory, které se blížily materialismu (viz např. G. Bruno). Od 60. let 13. století se určitý počet pařížských mistrů artes pustil do výkladu

Aristotelových textů pomocí metod, které vycházely z komentářů Averroa, a vyvozoval z nich ideje, jako „svět je věčný“, „pro veškeré lidstvo je jeden společný intelekt“, všechny lidské činy jsou podřízené determinismu nebeských těles“, „filozof může dosáhnout blaha pouhým filozofickým rozjímáním“ atd., zcela zjevně neslučitelných s křesťanským učením. Představovali tyto „averroisté“ tyto teze jako pravdy odlišující se od pravd víry, nebo, a to je pravděpodobnější, jako prostá filozoficky koherentní stanoviska? Ať to bylo jakkoli, většina mistrů teologie tím byla pobouřena tím více, že se zdálo, že tyto ideje mají jistou odezvu i u proslulých teologů, jako u Tomáše Akvinského. Přesto požíval Averroes velikou úctu u scholastiků, kteří jeho četné výklady pilně četli a podle nich Aristotela interpretovali. Tak jako Aristotelés byl mnohým filozofem katexochen, byl Averroes zase komentátorem katexochen a zván prostě „commentator“. Když Urban IV. ještě roku 1263 obnovil zákaz vydaný Řehořem IX. z roku 1231 číst Aristotelovy knihy (viz dále), vědělo se, že je tím míněn pouze Aristotelés v averroistickém výkladu. Vážným křesťanským učencům záleželo na tom, aby byly pořízeny věrné Aristotelovy překlady přímo z řečtiny. Tomáš Akvinský přiměl Viléma z Moerbeke, aby ho překládal podle řeckých spisů, a ne podle arabských překladů. Když se kolem roku 1210 počalo šířit v okolí Paříže panteistické a malrikánské hnutí, biskupové ohrožených diecézí se shromáždili v Paříži na provinciálním sněmu, aby se poradili, jak nebezpečí odvrátit. Ráznými opatřeními se jim je podařilo skutečně zažehnat; tím však nepovažovali svůj úkol za vyřízený. Několik let byly v pařížských školách čteny a vykládány Aristotelovy spisy spolu s komentáři arabských filozofů a vzbudily podezření. Proto byly zároveň s heretickými spisy mistra Davida de Dinant zakázány. Mezi dekrety provinciálního sněmu bylo zařazeno také ustanovení: „... nec libri Aristotelis de naturali philosophia nec commenta legantur Parisiis publice vel secreto, et hoc sub pena excommunicationis inhibemus“.⁶ Když pak o pět let později (roku 1215) papežský legát kardinál Robert de Gourcon předpisoval stanovy pařížské univerzity, která se tehdy z různých škol právě utvářela, nařídil sice studium Aristotelových logických spisů a dovolil číst Etiku, zakázal však Metafyziku a spisy o přírodní filozofii: „Non legantur libri Aristotelis de methafisica et de naturali philosophia, nec summe de iisdem, aut de doctrina magistri Da-

⁶ Denifle, H. – Chatelain, E.: *Chartularium Universitatis Parisiensis*. Paris, 1889, I., str. 70.

vid de Dinant, aut Amalrici heretici, aut Mauricii hyspani“.⁷ Z řady otázek týkajících se těchto zákazů (resp. zákazu) vyjmeme tři; pojednejme o tom, které Aristotelovy spisy byly zakázány, proč byly zakázány, a jak dlouho potrvál zákaz v platnosti.

Určit, které Aristotelovy spisy byly zákazem postiženy, je důležité k osvětlení příčin zákazu. Práví se ovšem v dekretu z roku 1210 „libri Aristotelis de naturalis philosophia“, a kardinál Robert de Gourcon vedle spisů *de naturalis philosophia* výslovně uvádí Metafyziku; ale právě zde vzniká problém: pod všeobecný název – *libri de naturalis philosophia* bývá zahrnováno mnoho spisů a jde o to, které z nich byly roku 1210 a 1215 v Paříži známy a shledány závadnými.⁸ Zpráv přímých a určitých nemáme - aspoň ne spolehlivých. Nezbyvá tedy než hledat v rukopisech z konce 12. a ze začátku 13. století narážky na Aristotela a citáty z něho a snažit se tímto způsobem vypátrat, kdy asi který Aristotelův spis vešel ve známost křesťanských filozofů na západě. Pevný podklad příslušnému badání dal více než před sto lety Amable Jourdain. Jeho dílo „Recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d' Aristote“ má dodnes velký význam,⁹ ač novějšími výzkumy bylo značně doplněno a v některých jednotlivostech podstatně opraveno. Klasickým stále zůstává badání o překladech Aristotelových spisů v 13. století, které zanechal mnichovský profesor M. Grabmann.¹⁰ Přesto nelze dosud s naprostou jistotou říci, které Aristotelovy spisy byly roku 1210 v Paříži známy a zakázány, běží-li o to podat jejich úplný seznam.

Aristotelovy spisy byly do latiny přeloženy ve třech obdobích:

První spadá již do raného středověku, kdy římský rétor Marius Victorinus (kolem roku 350) přeložil „De interpretatione“ a známý římský konzul a filozof Boethius (†524) přeložil (z řečtiny) „Kategorie“ a „De interpretatione“. Tyto dva spisy bývají označovány jako „*dialectica vetas*“. Ve druhém období, tj. asi v letech 1125-1150, byly přeloženy ostatní logické spisy, nazývané společně „*dialectica nova*“ (Analytica priora, posteriora, Topica a De sophisticis elenchis) rovněž z řečtiny Jakubem z Benátek a Jindřichem Aristippem ze San Severina v Kalábrii. Ve druhé polovině 12. století bylo tedy známo již celé Organon. Třetí období, nejdůležitější, trvá od poloviny 12. století

⁷ idem, str. 78.

⁸ Physica, De coelo et mundo, De generatione et corruptione, Meteorologica, De vegetalibus, De animalibus, De anima, Parva naturalia. Ve druhé polovině 13. století byla k nim počítána i Metafyzika.

⁹ Bylo vydáno v Paříži roku 1819. Autor zemřel dříve, než mohl své dílo vyznamenané Akademií připravit pro tisk. Druhé, doplněné a opravené vydání, vydal roku 1843 Charles Jourdain.

¹⁰ Forschungen über die lateinischen Aristotelesübersetzungen des XIII. Jahrhunderts (Beiträge z. Gesch. d. Phil. d. Mittelalters, Münster i. W. 1916, sv. XVII., sešit 5 – 6).

až do poloviny 13. století.¹¹ Křesťanská kultura se tehdy stýkala s arabskou, zejména na Sicílii a ve Španělsku, a Arabové, kteří přijali Aristotelovy spisy od syrských křesťanů, zprostředkovali jejich známost západním křesťanům. Střediskem překladatelské činnosti ve Španělsku bylo zmíněné Toledo, kde arcibiskup Raymund shromáždil řadu překladatelů; z nichž zasluhují zmínky Dominik Grundissalvi, segovijský arcijáhen, Gerhard z Cremony a dva židé, Jan Hispanus a Jehuda Ibn Tibbon. Na Sicílii se soustředily překladatelské aktivity u královského dvora. Z tamních překladatelů jsou nejznámější Michael Scotus a Bartoloměj z Messiny, kteří se oba vzdělali v Toledě. Vedle Aristotelových spisů byly překládány jak v Toledu, tak na Sicílii rovněž komentáře a jiné spisy arabských aristoteliků, především Averroovy a Avicennovy. Sicilský král Friedrich II. si velmi vážil Averroových komentářů a k jejich rozšíření značně přispěl.

Že překlady Aristotela pořízené z arabštiny nebyly valné ceny, je nasnadě. Nedisíme se tomu, uvážíme-li, jakou okliku musely Aristotelovy texty vykonat: z řečtiny do syrštiny, ze syrštiny do arabštiny, často ještě prostřednictvím hebřejštiny nebo španělštiny do latiny. Daleko cennější byly překlady pořízené přímo z řečtiny, které sice byly dost neobratné, ale přece jenom věrnější. Takových překladů však bylo málo; jednak nebyli překladatelé znalí řeckého jazyka, jednak nebyly po ruce řecké texty. Sice po dobytí Cařihradu křižáky (roku 1204) bylo jakési spojení s východem udržováno, ale na vědecký ruch - aspoň v prvních letech - to valný vliv nemělo. Kdežto arabských textů bylo hodně, řecké bylo možno jen stěží si opatřit z Cařihradu. Celého Aristotela ve věrném překladu z řečtiny měl teprve Tomáš Akvinský, pro něhož částečně zrevidoval staré překlady, částečně nové pořídil jeho řeholní spolubratr Vilém z Moerbeke.

Nyní se vraťme k otázce, které Aristotelovy spisy byly v roce 1210 v Paříži zakázány. Všeobecně se má za to, že dekret z roku 1210 označením „*libri de naturali philosophia*“ míní především „Fyziku“, neboť je ze všech spisů *de naturali philosophia* nejdůležitější, byla z prvních spisů přeložených do latiny, a je tedy nanejvýš pravděpodobné, že se velice záhy dostala do Paříže. Zdá se, že základní nauky peripatetické fyziky byly již ve druhé polovině 12. století známy v chartreských školách. Tomu by mohly nasvědčovat některé zmínky (o prostoru, o kruhovém pohybu oblohy, o vznášení se země ve středu světa), vyskytující se v díle Thierryho de Chartres „*De opere sex dierum*“, ve spisku „*De sex principiis Gilberta de la Porré*“ aj. Není však jisto, že tyto narážky byly čerpány

¹¹ Srov. Vychodil, P., *Aristotelovy Kategorie*. Brno, 1918, str. 6.

přímo z Aristotela, a proto z nich nelze nic dokazovat.¹² První bezpečné stopy znalosti Aristotelovy Fyziky a citáty z ní se nalézají již ve zmíněném spisku „De motu cordis“, jehož autorem je anglický filozof a přírodovědec Alfredus Anglicus (jinak zvaný též Alfred de Sareshel). Tento spis věnoval Alfred svému učiteli Alexandru Neckhamovi, a protože tento zemřel roku 1217, byl spis jistě napsán před tímto rokem, pravděpodobně již mezi roky 1205-1215. Tím ovšem není dokázáno, že „Fyzika“ byla roku 1210 známa už také v Paříži. Alfred se totiž delší dobu zdržoval ve Španělsku, naučil se tam arabsky, takže sám z arabštiny překládal, a mohl tedy mít překlad „Fyziky“ přímo ze Španělska dříve, než byl tento spis znám v Paříži. Nicméně je známost „Fyziky“ v Paříži roku 1210 ne-li jistá, přece velmi pravděpodobná. „Fyzika“ byla přeložena do latiny Gerhardem z Cremony, který zemřel roku 1187, a pokud byla v prvních letech 13. století známa už v Anglii, nedá se předpokládat, že by nebyla známa ve středisku tehdejšího vědeckého ruchu v Paříži. Mandonnet¹³ a jiní dokazují známost „Fyziky“ v Paříži roku 1210 právě z toho, že byly zakázány provinciálním sněmem „*libri de naturali philosophia*“, opírajíce se pro nedostatek přímých dokladů o to, že „Fyzika“ je „*liber de naturali philosophia*“ zaslouženě.

Mimo „Fyziku“ byly asi známy také spisy „De generatione et corruptione“, „De anima“, „Le somno et vigilia“, „De expiratione et respiratione“ a „Meteora“, které Alfredus Anglicus ve svém spisu rovněž uvádí a které byly přeloženy částečně z řečtiny různými překladateli, částečně z arabštiny Gerhardem z Cremony.¹⁴ Výše zmíněný pařížský Alexander Neckham má ve spise „De natura rerum“ citát z knihy „De coelo et mundo“; snad tedy také toto Aristotelovo dílo bylo v Paříži aspoň na počátku 13. století známo. O jiných spisech náležejících do skupiny *libri de naturali philosophia* nelze říci nic. Prozatím nemáme žádný doklad, jenž by nás aspoň k vyslovení nějaké domněnky opravňoval. Tolik o knihách „*de naturali philosophia*“ v užším slova smyslu. Zdá se však, že v dekretu z roku 1210 je třeba výraz *libri de naturali philosophia* brát ve smyslu poněkud širším, a o dobré důvody se opírá mínění, že roku 1210 byla zakázána již také „Metafyzika“. Tento spis býval totiž přičítán někdy ke knihám *de naturali philosophia*, obsahuje učení odlišné od nauk křesťanských, a před rokem 1210 - aspoň částečně - byl již v Paříži znám. Petr z Poitiers (†1205) píše ve svých Glossách in Sent: „... asserunt quidam, hoc

¹² Srov. Grabmann, M., *Forschungen*, str. 17.

¹³ Mandonnet, P., *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIe siècle*. Louvain, 1911, str. 38.

¹⁴ Baeumker, C., *Zur Rezeption des Aristoteles im lateinischen Mittelalter*. In: *Philosophische Jahrbuch d. Görresgesellschaft* 1914, str. 478-487. Srov. Patočka, J., *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha: Academia, 1964.

Aristotelem dixisse ín Mataphi., sed qui diligenter inspexerunt, hoc negant“.¹⁵ Nadto ve statutech kardinála Roberta, jež zákaz z roku 1210 obnovují, je výslovně jmenována. A konečně není snad docela bez váhy ani svědectví kronikáře Viléma Bretaňského, jenž k roku 1210 píše: „In diebus illis legebantur Parisiis libelli quidam ab Aristotele, ut dicebatur, compositi, qui docebant Metaphysicam, delati de novo a Constantinopoli et a graeco in latinum translati: qui quoniam non solum praedictae haeresi Almarici sentiis subtilibus occasionem praebebant, immo et aliis nondum inventis praebere poterant, jussi sunt omnes comburi, et sub poena excommunicationis cautum est in eodem concilio, ne quis eos de caetero scribere aut legere praesumeret, vel quocunque modo habere“.¹⁶

b) Rozsah zákazu Aristotelových spisů

Když jsme pojednali o rozsahu a příčinách zákazu Aristotelových spisů, přistupme nyní k třetí otázce, kterou jsme si na začátku položili: jak dlouho zákaz trval. Při této otázce je třeba rozeznávat, jak praví Mandonnet, quaestio iuris a quaestio facti.¹⁷ Formálně nikdy nebyl zákaz odvolán; právně zůstal v platnosti až do roku 1366, kdy legáti papeže Urbana V. přede-psali pařížské univerzitě opět nový studijní řád, jak uvidíme níže. Ve skutečnosti však pozbyl zákaz platnosti nebo aspoň účinnosti mnohem dříve. Jak k tomu znenáhla došlo, lze dobře sledovat z různých dokladů týkajících se pařížské univerzity.

První pokusy obejít zákaz učinili, jak se zdá, pařížští učitelé už asi za tři léta po jeho vydání. Neodvážili se ovšem ještě zakázané spisy číst ve školách, ale pomohli s tím, že četli z nich výtahy, „summae de iisdem“. Nasvědčuje tomu zpráva kronikáře již uvedená „...librorum quoque Aristotelis interdicta est lectio tribus annis“.¹⁸ Poněvadž není nejmenší důvod uvažovat tu o odvolání zákazu, nelze tuto zprávu vyložit jinak než tím, že pařížští učitelé po třech letech začali užívat ve školách jakési výtahy z Aristotela, o nichž nebyla zmínka v dekretu z roku 1210. Ty však výslovně zakazuje roku 1215 kardinál Robert slovy „nec summae de iisdem“. Ale ani jeho zákaz na dlouho nepomohl – pokušení bylo příliš mocné, studium spisů, jež tehdejšími učenci i studenty se zdály být nevyčerpatelnou studnicí vědomostí, příliš lákavé. A zvláště když se roku 1229 odvážila toulouská univerzita pařížské odčerpávat posluchače slibem, že v Toulouse mohou volně studovat a poslouchat

¹⁵ Podle Chartularium I, str. 71. – Ve stejné době citoval údajně také Metafyziku Šimon z Tournai. Srov. tamt. a Grabmann, *Forschungen*, str. 19.

¹⁶ Podle Jourdain, A. L., *Recherches critiques*. 2. vyd., str. 187.

¹⁷ Siger de Brabant, str. 35.

¹⁸ Podobně píše jiný kronikář té doby, Caesar Heisterbach: „Eodem tempore praeceptum est Parisiis, nequis infra triennium legeret libros naturales“. Dle Jourdaina, *Recherches critiques*, 2. vyd., str. 187.

přednášky o spisech v Paříži zapověděných, byl přestupován tento zákaz čím dál častěji. To pohnulo papeže Řehoře IX., aby zákaz (roku 1231) obnovil, zároveň však potěšil vědychtivé muže vyhlídkou, že brzy bude odvolán: „..... libris illis naturalibus, qui in Concilio provinciali ex certa causa prohibiti fuere, Parisius non utantur, quousque examinati fuerint ab omnierrorum suspitione purgati“.¹⁹ Tento dekret, jenž upravoval některé záležitosti týkající se studií a v němž byl zákaz obnoven, byl vydán 13. dubna 1231. Papež, který byl velkým příznivcem věd, hned podnikl také kroky, aby zjednal nápravu. Především dal (20. dubna téhož roku) svato-viktorskému opatu a dominikánskému převoru v Paříži plnou moc a rozkaz dávat rozhřešení těm, kteří propadli exkomunikaci pro přestoupení zákazu. „Cum salutem animarum querere teneamur, occasiones perdicionis cupientes quantum Dominus permiserit amovere, discretioni vestre presentium auctoritate mandamus, quatinus magistros et scolares, qui in sententiam latam Parisius in provinciali Concilio seu in sententiam bone memorie R. tituli Sancti Stephani in Celio Monte presbyteri cardinalis occasione librorum naturalium, qui in eodem Concilio fuere prohibiti, inciderunt juxta formam ecclesie absolvatis, et injuncta eis propter hoc penitentia competenti super irregularitatibus hujusmodi occasione contractis provide dispensetis.“²⁰ Tři dni na to pak nařídil papež třem vynikajícím pařížským teologům Vilému d'Auxerre, Šimonu d'Authie a Štěpánu de Provence, aby Aristotelovy spisy prozkoumali a vymýtili z nich závadné nauky: „Cum sapientie sacre pagine relique scientie debeant famulari, eatenus sunt a fidelibus amplectende, quatenus obsequi dinoscuntur beneplacitis donantis ut si quid in eis fuerit virulentum vel aliter vitiosum, quo derogari possit fidei puritati, eminus respuatur ... Ceterum cum sicut intelleximus libri naturalium, qui Parisius in Concilio provinciali fuere prohibiti, quedam utilia et inutilia continere dicantur, ne utile per inutile vitietur, discretioni vestre, de qua plenam in Domino fiduciam obtinemus, per apostolica scripta sub obtestatione divini iudicii firmiter precipiendo mandamus, quatinus libros ipsos examinantes sicut convenit subtiliter et prudenter, que ibi erronea seu scandali vel offendiculi legentibus inveneritis illativa, penitus reseceatis ut que sunt suspecta remotis incunctanter et inoffense in reliquis studeatur“.²¹

¹⁹ Chartularium I., str. 138.

²⁰ idem, str. 143.

²¹ idem, str. 143d.

Hauréau se domníval, že tímto výnosem Řehoře IX. byl zákaz řádně a formálně zrušen.²² Z dekretu samého to ovšem nevyplývá a svědčí proti této domněnce také ta okolnost, že později byl Řehořův zákaz 13. dubna 1231 znovu potvrzen. Ale vše nasvědčuje tomu, že papežovy výnosy byly považovány za zrušení zákazu. Tři jmenovaní teologové úkol na ně vznesený nikdy nesplnili. Příčina není známa; snad to byly obtíže, které nedovedli překonat. Je skutečně velmi těžko z Aristotelových spisů některé části vyloučit a přitom celek zachovat, aby se mohl používat jako učební text; ani v pozdějších dobách nebylo nikdy pro církevní školy pořízeno podobné purgované vydání Aristotela. Přesto však pařížští mistři už neotáleli a nečekali na dovolení a začali číst Aristotelovy spisy v překladech, které právě měli. Básník Jan z Garlandie píše roku 1234:

Parisius superis gaudens tamquam paradisus
Philosophos alit egregios, ubi quicquid Athenae,
Quicquid Aristoteles, quicquid Plato vel Galienus
Ediderant legitur, ubi pascit pagina sacra
Subtiles animas celesti pane refectas.²³

A Roger Bacon výslovně praví: „..... naturalis philosophia et metaphysica excommunicabantur Parisius ante annum Domini 1237“²⁴ Jestliže tedy zpočátku pařížští učitelé ještě snad pochybovali o správnosti a dovolenosti svého jednání, zdá se podle Baconova svědectví, že po roce 1237 se už zapomnělo, že četba Aristotelových spisů ve školách byla dosud zakázána pod trestem exkomunikace.

Studium Aristotelových spisů ve školách se rozmáhalo od té doby čím dál tím více, ale mělo dosud ráz nezávaznosti. Roku 1252 vydala anglická národnost na pařížské univerzitě nové předpisy podrobně stanovící, čeho třeba je k dosažení bakalářské hodnosti; neodvážila se však dosud žádat na kandidátech, aby poslouchali přednášky o Aristotelových spisech kdysi zakázaných, vyjímajíc pouze knihu „De anima“.²⁵ O tři roky později však padá i tato poslední ostýchavost a artistická fakulta směle zahrnuje všechny Aristotelovy spisy, ať pravé, ať podvržené, do seznamu svých přednášek.²⁶

²² On apprend ... que ... les décrets de 1210 et de 1215 ont été régulièrement abrogés par l'autorité souveraine. Hist. d. l. phil. scol. II 1, str. 117.

²³ Grabmann, M., *Forschungen*, str. 26.

²⁴ Ueberweg, F. – Baumgartner, M., *Geschichte der Philosophie II*, 10. vyd., str. 410.

²⁵ Chartularium I., str. 227.

²⁶ idem. str. 278.

A jak se zachovávala k této neposlušnosti církevní autorita? Zaujala své tradiční, staletými ověřené stanovisko, tj. vyčkávala. Nenaléhala na zachování zákazu, neboť přála studiu a vědám a uznávala, že v Aristotelových spisech je opravdu neobyčejně vydatný zdroj vědění. Přesto však zákaz ještě neodvolala, protože studium Aristotelových spisů nebylo dosud úplně bez nebezpečí. Neboť – jak bylo výše ukázáno – církev uváděla, že jednak se přičí některé Aristotelovy nauky křesťanskému učení, jednak – a to bylo ještě nebezpečnější – zároveň s Aristotelovými spisy byly šířeny Averroovy komentáře, které Aristotelovy nauky odchylné od křesťanského učení zvláště zdůrazňovaly. Jaké vážnosti se tyto komentáře těšily, plyne i z toho, že podobně jako Aristotelés byl nazýván Philosophus, tak byl Averroes zván Commentator. Že církevní obavy před tímto nebezpečím nebyly bezpodstatné, se potvrdilo, když se v šedesátých letech 13. století začal v Paříži rozvíjet averroismus jako nový filozofický směr.²⁷ Bez kritiky přijímal i ty filozofovy nauky, jež se nesrovnávaly s křesťanským učením a v pochybnostech se přidržel Averroových výkladů. Tím ovšem zabředl do rozporů, z nichž nejdůležitější byly: svět a pohyb je věčný, intelekt je jediný a všem lidem společný, je dvojí pravda, filozofická a teologická, mezi nimiž je možný spor. V této nebezpečné době papež Urban IV. uznal za vhodné ještě jedenkrát připomenout pařížským, že zákaz Aristotelových spisů trvá dosud v platnosti. Roku 1263 vydal dekret, jímž potvrdil statuta, předepsaná roku 1231 papežem Řehořem IX., a s nimi též zákaz v nich obsažený: *libris illis naturalibus, qui in Concilio provinciali ex certa causa prohibiti fuere, Parisius non utantur, quousque examinati fuerint et ab omni errorum suspitione purgati.*

Ale ani tentokrát nebylo naléháno na zachovávání zákazu a tento poslední zákaz zůstal jako pouhý varovný hlas bez povšimnutí. Bylo pozdě zakazovat užívání Aristotelových spisů ve školách tehdy, kdy jeho spisy a nauky byly již obecným kulturním majetkem; bylo pozdě zakazovat je tehdy, kdy dva největší filozofové 13. věku, Albert Veliký a Tomáš Akvinský, psali k zakázaným spisům komentáře a dokončovali již největší filozofický čin středověku, jenž spočíval ve vytvoření velkolepé scholastické syntézy smiřující filozofii a teologii, vědu a víru. Boj proti averroismu nebylo třeba vést zákazy a cenzurami, nýbrž filozofickými zbraněmi. Směr, který zastávali proti averroistům Albert a Tomáš, zvítězil. Jeho vážnost u křesťanských filozofů stoupla tak, že ho přirovnávali k sv. Janu Křtiteli a dali mu čestný název „*praecursor Christi in naturalibus*“. Albert Veliký pak neváhal napsat: „*Conveniunt omnes Peripatetici in hoc quod Aristoteles verum dixit: quia*

²⁷ Mandonnet, Siger de Brabant, str. 49.

dicunt quod natura hunc hominem posuit quasi regulam veritatis, in quo summam intellectus humani perfectionem demonstravit“.²⁸ Ačkoli se scholastikové neváhali odchýlit od učení filozofa tam, kde toho bylo potřebí, přesto si ho nevážili méně než jeho obdivovatel Averroes, který o něm napsal: „Credo enim, quod iste homo fuerit regula in natura et exemplar, quod natura invenit ad demonstrandam ultimam perfectionem humanam“.²⁹

A konečně se dostalo i ze strany církevní autority Aristotelovi v Paříži zadostiučinění. Zákaz ovšem pozbyl už dávno platnosti, ale poněvadž nebyl odvolán, byl Aristotelés ve školách vlastně jen trpěn. Ale i to se mělo změnit. Roku 1366 poslal papež Urban V. do Paříže dva kardinály s rozkazem, aby vysoké učení, jeho stanovy a zvyky – pokud toho bude potřebí – zreformovali.³⁰ Kardinálové pak po poradě s pařížskými mistry vydali nová statuta, ve kterých mimo jiné také nařídili: „Item quod nullus admittatur ad licentiam indicta (sc. Artium) facultate nisi ultra predictos libros (tj. Aristotelovy dialektické spisy) audiverit Parisius vel in alio studio generali librum Physicorum, de Generatione et Corruptione, de Celo et Mundo, Parva naturalia, videlicet libros de Sensu et Sensato, de Sompno et Vigilia, de Memoria et Reminiscentia, de Longitudine et Brevitate vitae, librum Metaphisice, vel quod actu audiat eundem, et quod aliquot libros mathematicos audiverit. Item quod nullus de cetero admittatur ad magisterium in artibus, nisi predictos libros audiverit, nec non libros morales, specialiter librum Athicorum pro maiori parte, et librum Metheorum, saltem tres primos libros, omni dispensatione interdicta“.³¹

Ani Tomášem nebyl však boj proti Aristotelovi ukončen; boj pokračoval ještě dlouho po jeho smrti. Tak zvaní spirituálové řádu sv. Františka, stoupcí apokalyptických směrů, např. lékař Arnold z Villanovy a bohoslovci Petr Jan Olivi a Servas sanctus, potírali aristotelismus dále, neboť i tomistický směr měl své odpůrce.

²⁸ *De anima III*, c.3. In *Opera omnia*, vyd. A. Borgnet, Paris, 1890, str. 335.

²⁹ Ueberweg, F. – Baumgartner, M., *Geschichte der Philosophie II*, 10. vyd., str. 382.

³⁰ Bulla, kterou jim rozkaz a zároveň potřebnou plnou moc udělil, je dokladem toho, jak si papež této přední evropské univerzity vážil a jak mu na jejím zdaru a rozvoji záleželo. „Cum ad praeclarum Parisiense studium, tamquam paradisi flumen salutarium dogmatum per climata orbis terre pre ceteris copiosius diffusivum, aciem considerationis intente reflectimus et oculis interioris hominis ipsum prefulgere in domo Domini tamquam stellas in firmamenti medio delectabiliter intuemur, dignum arbitramur et congruum illa studiis sollicitis prosequi, per que studium ipsum ejusque Universitatis valeant in suo statu vigere ac preservari a noxiis et continuis incrementorum successibus feliciter adaugeri.“ *Chartularium III.*, str. 142.

³¹ *Chartularium III.*, str. 145. - Pravděpodobně na žádost pařížských mistrů pečovali papežští legáti též o to, aby studenti fakulty svobodných umění, „que quasi aliarum est fundamentum“, hned na počátku své akademické dráhy příliš nezpyšněli. „Scolares audientes suas lectiones in dicta facultate sedeant iuterra, coram magistris, non in scampanis vel sedibus levatis a terra, sicut hactenus tempore, quo dicte facultatis studium magis florebat, servabatur, ut occasio superbie a juvenibus secludatur“.

c) Tomáš Akvinský

Roku 1270 Tomáš Akvinský zaujal podruhé svoji magisterskou stolicí v Saint-Jacques v Paříži a právě v té době narážely prudce na sebe tři filozofické směry – augustinismus, averroismus jako „nepravý“ aristotelismus a „pravý“ aristotelismus, jehož hlavním zastáncem byl světec sám.³² Proti augustinismu se ozývali kritikové ponejvíce z františkánské školy. Až do 13. století měli Aurelius Augustinus, Platon a novoplatonská škola značný vliv na scholastické myšlení. Alanovi de Insulis (†1203) a chartreské škole byl Platon filozofem katexochen. Robertovi z Melunu je Platon „summus in philosophia philosophorum“; Adelardovi z Bathu je „princeps philosophorum“. Ze světského kleru to byl především Jindřich z Gentu, pařížský profesor, který hájil noetiku a jiné Augustinovy zásady proti aristotelismu a jeho křesťanským obhájčům Albertu Velikému a Tomáši Akvinskému. Boj proti naukám Tomáše Akvinského se rozpoutal teprve po jeho smrti. Roku 1277 zavrhl pařížský biskup Štěpán Tempier s mnohými naukami i četné výroky z Tomášových spisů. Téhož roku odsoudil arcibiskup Robert Kilwardby v Canterbury, člen téhož řádu jako Akvinus, další četné názory křesťanského aristotelismu.

Etienn Tempier uvedl: „Opakované zprávy od vznešených a vážených osob, posílené planoucím zanícením pro víru, nám daly na vědomost, že v Paříži se někteří lidé ze studií artes, překračující hranice jejich vlastní fakulty, opovažují vystoupit a disputovat na školách o některých zjevných a ohavných bludech, jako by bylo možné vůbec pochybovat o jejich falešnosti, či spíše o lžích a falešných pošetilostech, které jsou připojeny na svitku nebo v dodatcích k tomuto dopisu [...], hlavně ale dokonce tyto omyly pronášené nahlas podepírají pohanskými spisy, o nichž tvrdí, jaká hanba! že jsou v tomto bodu natolik závažné, že ve své nevědomosti nevědí, co odpovědět. [...]. Tvrdí totiž, že to vše je pravda podle filozofie, ale ne podle katolické víry, jako by existovaly dvě protikladné pravdy a jako kdyby, vedle pravdy Písma svatého, mohla být i pravda ve výrocích těchto prokletých pohanů [...]. V důsledku toho, aby tento nerozumný způsob mluvy nesvedl na scestí prosté lidi, na radu, kterou nám dali doktoři Písma svatého a další moudří mužové, přísně zakazujeme, aby se takové a podobné věci děly,

³² Srov. cit. d. Mandonnet, Siger de Brabant.

a zcela je zavrhuje s tím, že exkomunikujeme všechny, kteří to budou hlásat, nebo se opováží jakýmkoli způsobem hájit či podporovat řečené bludy nebo i jediný z nich, jakož i jejich posluchače, nedostaví-li se před nás nebo před kancléře [univerzity] pařížské do sedmi dnů.³³ Zejména druhé zavržení, které mělo ne méně než 219 bodů, vyvolalo velký rozruch (o několik týdnů později vystoupil v Oxfordu se srovnatelným zavržením, ačkoli v jiném předmětu, canterburský arcibiskup Robert Kilwardby) a způsobil vyloučení několika mistrů artes. Knihy byly zničeny a navíc byl trvale zastaven vývoj směrem k autonomnímu filozofickému vyučování, jako byl pokus o ustavení jediné „křesťanské filozofie“, v níž by se snoubila víra s rozumem, tak jak si ji představoval Tomáš Akvinský.

Nepochybně není třeba přeceňovat dosah tohoto zavržení, proti němuž mnozí protestovali, nicméně ukazuje zjevné hranice, na které narážela svoboda myšlení na středověkých univerzitách.

Františkánská škola, ve které tou dobou nerozhodovala mírná povaha Tomášova současníka Bonaventury, nýbrž bojovná povaha Johna Peckhama a Viléma de la Mare, podrobila Tomášovy spisy ostré a neobjektivní kritice. V. de la Mare odsoudil 118 Tomášových vět. Své dílo nazval „Correctorium fratris Guilelmi de Mara“. Jak tato kritika působila, poznáváme z toho, že roku 1282, kdy františkánský řád konal kapitolu ve Štrasburgu, tehdejší generál dal mezi jiným napomenutí svým provinciálům, aby Summa theologica nebyla opisována. „Item generalis imponit provincialibus ministris, quod non permittant multiplicari Summam fratris Thomae nisi apud lectores notabiliter intelligentes, et hoc nisi cum declarationibus fratris Wilhelmi de Mara, non in marginibus positis sed in quaternis; et hujusmodi declarationes non scribantur per aliquos saeculares.“ Z toho je vidno, že kritika byla již před rokem 1282 známa a měla být jaksi protilátkou proti „nebezpečným“ Tomášovým naukám, inspirovaných Aristotelem. Spis Viléma de la Mare byl znamením k novým bojům a protispisům.³⁴

Začátkem 14. století byl ostře potírán tomismus dominikánem Durandem de St. Pourcain a Matoušem z Aquasparty (†1302), žákem sv. Bonaventury a stoupencem augustinismu, který zaujal ve svém díle „Quaestiones disputatae“ krajně odmítavé stanovisko proti Tomášovým naukám. Bohumír z Fontaines (†1303) zpočátku Tomášovu soustavu chválil, později zavrhoval důležité body jeho nauky. Nejvážnějšími a nejnebezpečnějšími

³³ Étienne Tempier, *La Condamnation parisienne de 1277*, předmluva, nová edice latinského textu, překlad, úvod a komentář David Piché, ve spolupráci s Claudem Lafleurem, Paris, J. Vrin, 1999, s. 73-77.

³⁴ Ještě Prantl litoval v díle „Geschichte der Logik im Abendland“ (III. 189. 243) ztráty Vilémova spisu, ale tento první spis proti Tomášovi se naštěstí dochoval v knihovnách v Římě, Turině, Bruselu, Toulouse, Assisi, Todi, Neapoli a v Praze.

odpůrci tomismu byli však Duns Scotus a Vilém Occam. V ontologii se přiklonil Roger Bacon k augustinskému a platonskému směru a odmítal aristotelský tomismus. Když byl tomismus z mnohých stran napadán, nejvíc ovšem v Paříži, podnikl Albert Veliký přes své vysoké stáří dalekou cestu z Kolína nad Rýnem do Paříže, aby nauku svého velikého zemřelého žáka se vším důrazem své autority obhajoval.

Že se první spis proti Tomáši Akvinskému zdál světcovým stoupencům velkým nebezpečím pro křesťanský aristotelismus, vyplývá z toho, že v krátké době bylo proti němu sepsáno několik obran. V první řadě to byl Aegidius Romanus, který v díle „Correptorium corruptorii fratris Thomae“ probírá stať po stati z Vilémova spisu a všechny námitky proti tomismu vyvrací. Z dominikánského řádu obhajoval Tomášovu nauku Jan Parisiensis; jedno z jeho pojednání vedlo ke sporu s biskupem a s kurií.³⁵

Bohužel anonymní je autor jiného spisu proti Vilémovi de la Mare, který psal velmi mírně; spis se dochoval v sedmi rukopisech. Někteří jej připisují Durandovi d' Aurillac zvanému Durandellus.

Nejobsáhlejším a nejcennějším dílem napsaným na Tomášovu obranu je „Apologeticum veritatis super Correptorium“ od Ramberta dei Primadizzi z Bologne. Anonymus z koleje Merton v Oxfordu sepsal páté „Correptorium“, které však zůstalo nedokončeno.

ZÁVĚR

Po Akvinského smrti uplynulo ještě mnoho let, než jeho nauka došla uznání, avšak všeobecného ve všech bodech nedošla nikdy, ani ne u všech učenců rozhodně katolických. Katolická filozofie se případně s oblibou obrací k augustinismu, popř. platonismu, obdobně se zdůrazňováním mysticismu vedle intelektualismu. Ale příliš povrchní byla a je výtka, že scholastika vůbec slepě přísahala na Aristotela a jeho výroky každou další diskusi takřka utínala. Rázně se proti tomu ohradil již Albert Veliký. „Kdo myslí,“ poznamenává na adresu fanatických Aristotelových stoupenců, „že Aristotelés byl bohem, musí též připustit, že se nikdy nemýlil. Kdo však myslí, že byl člověkem, musí uznat,

³⁵ Rukopisy jeho díla „Correptorium corruptorii“ vlastní knihovny v Římě, Neapoli, Pise, Padově, Erfurtě, Basileji, Admontu, Paříži a Praze.

že Aristotelés se mohl mýlit jako my.“³⁶ Ze scholastických spisů víme, že i zastánci peripatetismu mnohé Aristotelovy teorie zavrhli, jiné částečně doplnili nebo opravili a jenom takové přijali, pro které mluvily vážné důvody.³⁷

Jaké vážnosti se těšily Summy a Tomášovy komentáře k Aristotelovým spisům, vyplývá z okolnosti, že Démétrios Kydonés a Géorgios Scholarios je přeložili do řečtiny. Knihovna v klášteře na Athosu, Ambrosiana v Miláně a hlavně Vatikánská vlastní nejvíc takových rukopisů.

DALŠÍ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BYNUM, C. W. (1980): Did the Twelfth Century Discover the Individual? *Journal of Ecclesiastical History* 31, 1-17.
2. CAMERON, J. K. (1952): *Conciliarism in Theory and Practice, from the Outbreak of the Schism till the End of the Council of Constance*, Hartford, Conn., dissertation.
3. CHROUST, A. H. (1947): The Corporate Idea and the Body Politic in the Middle Ages, *Review of Politics* 9, 423-52.
4. CRANZ, F. E. (1940): *Aristotelianism in Medieval Political Theory: A Study of the Reception of the Politics*, Harvard University Graduate School, summaries of theses.
5. FITZGERALD, L. P. (1979): St Thomas Aquinas and the Two Powers, *Angelicum* 36, 515-56.
6. GRIGNASCHI, M. (1955): Le rôle de l'aristotélisme dans le Defensor Pacis de Marsile de Padoue, *Revue d'histoire et de philosophie religieuse* 35, 301-40.
7. GRIGNASCHI, M. (1960): Un commentaire nominaliste de la Politique d'Aristotele, *Commission Internationale pour l'histoire des assemblées d'états, Ancien pays et assemblées d'états* 19, 123-42.
8. KAYSER, J. R. - LETTIERI, R. J. (1982): Aquinas's Regimen bene commixtum and the Medieval Critique of Classical Republicanism, *The Thomist* 46, 195-220.
9. LACHANCE, L. (1964): *L'humanisme politique de St Thomas d'Aquin*, Editions Sirey; Editions du Lévrier.
10. LEFEBVRE, M. (1975): *Private Property According to St Thomas and Recent Papal Encyclicals*, In: Aquinas 1964-80, Vol. XXXVIII, pp. 275-83.

ADDRESS & ©

Doc. JUDr. PhDr. Jiří BÍLÝ, CSc.
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 5
370 01 České Budějovice
Czech Republic
bily@vsers.cz

³⁶ Verweyen, J. M., *Die Philosophie des Mittelalters*. Leipzig, 1921, str. 81.

³⁷ Srov. Aubenque, P., *Rozumnost podle Aristotela*. Praha, 2003.

MODERNÍ PENOLOGICKÉ A PENITENCIÁRNÍ TRENDY

Modern Penological and Penitentiary Trends

Jaroslav HÁLA

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Studie charakterizuje filozofii moderního, zejména evropského vězeňství, a to s důrazem na principy humanizace, účinnosti a bezpečnosti. Autor na základě dlouhodobých klinických psychologických zkušeností považuje za těžiště zacházení s vězni trivium svědomí – vina – pokání. Tento algoritmus je mu rovněž východiskem teoretických úvah a praktických aplikací nejmodernějších penitenciárních trendů, kterými jsou vězeňství orientované na oběť a vězeňství citlivé k rodině vězněného člověka. Současně požaduje zvýšení podílu výuky penologie ve vysokoškolském kurikulu, a to především ve studijních oborech připravujících sociální pracovníky, vychovatele a učitele.

Klíčová slova: penologie – zacházení – pokání – oběť – rodina

ABSTRACT: The study characterises the philosophy of modern, especially European prison system, with an emphasis on the principles of humanisation, efficiency and security. Based on his long-term clinical psychological experience, the author considers the trivium of conscience – guilt – repentance to be the key aspect in the treatment of prisoners. This algorithm is for him also the starting point for theoretical considerations and practical applications of the latest penitentiary trends, which is a prison system oriented to the victim and is sensitive to the prisoner's family. At the same time, the author calls for an increase in the proportion of penology courses in university curricula, especially in study programmes training social workers, teachers and educators.

Key words: penology – treatment – repentance – victim – family

ÚVOD

Vstup do třetího milénia našeho letopočtu nepřinesl lidstvu příliš důvodů k optimismu. Homo sapiens sapiens je i po relativně dlouhém období svého vývoje psychologicky pojímán jako egocentrická bytost, což zakládá jeho přirozenou konfliktnost, vedoucí ho do střetů se zájmy jiných lidí. Současně však nelze opomenout, že východiskem jeho dějinného přežití byly normy sociálního chování podmiňující vznik a vývoj lidské morálky. Dnešní společnost je bohužel ve vědeckých i esejistických pojednáních často charakterizována jako převážně konzumní, dravě bezohledná, sociálně nespravedlivá, restriktivní a politicky nečistá; souhrnně tedy nemocná (Nakonečný 2017). Těmito a mnoha dalšími patologiemi frustrovaní lidé

reagují v souladu s klasickou, experimentálně ověřenou hypotézou Dollarda a spolupracovníků *frustrace > agrese*, tj. širokou škálou agresivních činů a idejí. Zejména existenciální frustrace, ztráta životních perspektiv může být podkladem silné motivace takto postižených jedinců k hledání a uplatňování nové subjektivně smysluplné činnosti, v řadě případů ale bez ohledu na její etický aspekt, tedy i zločinnosti. Payk (2008: 7) proto uzavírá své úvahy o příčinách nejdopornějších skutků páchaných lidmi na lidech konstatováním, že zlovolný čin se v průběhu evoluce konstituuje jako *conditio humana* - lidská danost.

Tradice činění zla je v historii neodmyslitelně spojena s jeho regulováním. V průběhu tisíciletí a existencí různě uspořádaných lidských společností se tak dělo a děje převážně trestáním. Nic účinnějšího dosud lidstvo reálně nevymyslelo. V Evropské unii i v dalších částech světa byl posléze z řady známých dobrých důvodů odmítnut trest smrti. Pachatelům nejzávažnějších, zejména agresivních zločinů, jako jsou vraždy, znásilnění nebo loupeže, jsou nadále obligatorně ukládány dlouhodobé tresty odnětí svobody. Je to proto, aby společnost byla od těchto individuí co nejspolehlivěji a co nejdéle ochráněna, rovněž tak z důvodu zajištění dostatečně velkého časového prostoru pro dosažení žádoucích pozitivních změn v jejich chování a osobnosti. V posledních letech přitom přibývá politiků, představitelů církví (včetně papeže Františka) i odborných pracovníků působících ve vězeňství, kteří v rámci celosvětové, ale zejména evropské diskuse zaujímají negativní postoje k těm trestům odnětí svobody, jejichž ukončení je spojeno pouze s úmrtím odsouzeného - tedy k doživotním trestům. Uvěznění bez pevně, a to ještě před nástupem jeho výkonu stanovené, byť i dlouhodobé perspektivy propuštění, je shledáváno jako odporující základním lidským právům, demotivující vězněného člověka k práci na sobě samém a ve svém důsledku znemožňující jeho sociální reintegraci (Holtermann 2017). Přitom krátkodobé tresty odnětí svobody jsou dnes stále častěji nahrazovány tzv. alternativními tresty (nespojenými s uvězněním). Mezi nejpoužívanější z nich patří peněžitý trest a trest obecně prospěšných prací (*Community Service, Gemeinnützige Arbeit*). Jistým přechodem mezi trestem odnětí svobody a alternativními tresty je trest domácího vězení. Jak ukazuje klinická praxe, je třeba při rozhodování soudů o uložení pojednávaných alternativ silněji akcentovat řádné diagnostikování nejen zdravotní, ale i psychosociální způsobilosti konkrétních obviněných. Mají jim být ukládány tehdy a jen tehdy, jsou-li pachatelé přečinů při odpovídající zdravotní způsobilosti shledáni rovněž dostatečně sociálně integrovanými a lze důvodně předpokládat, že si příslušné alternativy budou vážit. Pokud tyto předpoklady nejsou splněny, výrazně se zvyšuje riziko, že odsouzený stejně skončí ve vězení, přičemž v těchto případech zbytečná

práce řady lidí spolu s dalšími finančními náklady na opakované uložení a výkon trestu vyvolávají oprávněné negativní reakce médií a následně veřejnosti. V blízké i vzdálenější budoucnosti zaměří jistě penologie - integrativní věda o trestech a procesu trestání - v těsné součinnosti s praxí trestní justice svoje úsilí na nové způsoby alternativního trestání. Současně s tím budou kriminologové spolu s dalšími teoretiky a praktiky hledat a ověřovat nové obsahy a formy prevence kriminality a také nepunitivního působení na pachatele protiprávních činů. Velké možnosti i v tomto směru otevírají lidstvu pokroky v moderní medicíně. Např. výzkumy z posledních let ukazují, že u 40 – 50 % dětských pacientů trpících hyperkinetickými poruchami (frekventovanější je dnes označení dle americké klasifikace DSM-IV: ADHD / Attention Deficit Hyperactivity Disorder), přecházejí symptomy postižení až do dospělého věku, tj. neodeznívají v adolescenci, jak bylo dříve mylně předpokládáno. Pokud není porucha dlouhodobě medikamentózně a psychoterapeuticky léčena, případně na ni nasedá nesprávná, necitlivá edukace, jsou nacházeny její signifikantní korelace s agresivitou, trestnou činností i následným uvězněním (Cahová et al. 2010, Gordon et al. 2012). Před zdravotní, a to zejména psychiatrickou službou ve vězeňství i mimo ně, stojí tedy do budoucna další náročné úkoly: hledání a uplatňování nových léčebných postupů, ale též konstituování a rozvoj specifické penitenciární psychohygieny (Hála 2015). Přes rozvíjející se možnosti prevence a mimovězeňského řešení kriminality předpokládají penologové i penitenciární (ve vězeňství působící) pracovníci, a to z výše uváděných důvodů, že vězeňství bude i pro nejmodernější lidské společenství ještě velmi dlouho nezastupitelným institutem a je proto třeba v něm probíhající výkon trestu odnětí svobody s plnou péčí a pozorností celé společnosti dále optimalizovat.

METODIKA A CÍL

Studie mapuje nejmodernější trendy a reálné vize vězeňství s akcentem na očekávaný vývoj v Evropě. Při její přípravě vycházel autor ze znalosti současné penologické literatury zejména německé provenience. Dále uplatnil tradiční výzkumnou metodu, totiž intuitivní zobecňování vlastních dlouholetých klinických zkušeností psychologa pracujícího s vězni různých věkových kategorií a vyšetřovaných nebo již odsouzených za spáchané trestné činy, rovněž tak se zaměstnanci Vězeňské služby České republiky. Takto získané poznatky propojil s informacemi a osobními prožitky z návštěv věznic a navazujících zařízení absolvovaných v Německu, Francii, Rakousku, Švýcarsku a Belgii. Nabytí těchto zkušeností mu umožnilo

aktivní členství v mezinárodní privátní profesní společnosti *Europäisches Forum für angewandte Kriminalpolitik e. V.* / *Forum européen de la politique criminelle appliquée* (www.europaforum-kriminalpolitik.org).

Filozofie moderního vězeňství

Britský výzkumný institut *International Centre for Prison* se sídlem v Londýně uvádí na svých internetových stránkách, že ve vězeňských zařízeních USA se nachází 655 vězňů na 100,000 obyvatel – pro srovnání: v Česku je to 199 a např. v Německu jen 78 vězňů (World Prison Brief data 2020). Vedle řady dalších faktorů se na tak vysokém počtu uvězněných podílí politika „*lock them up*“ – americky rozhodného a přímočarého účtování se zločinem, jejíž výsledky nejsou přesvědčivé a navíc nutně vedou k tlaku na finančně velmi náročnou výstavbu dalších a dalších vězeňských zařízení. Tento komplexní proces (*Correctional Industrial Complex*) se v USA rozvíjí s vlastní obtížně korigovatelnou dynamikou. Není tajemstvím, že koncerny podnikající ve vězeňství usilují o vývoz svých produktů do Evropy, což s sebou nutně přináší střetávání dvou odlišných filozofií trestání a speciálně věznění.

V říjnu roku 1990 se v Trenčianských Teplicích konala konference k problematice vězeňství, které se kromě českých a slovenských politiků, penologů a manažerů vězeňských služeb zúčastnili také přední penologičtí experti Rady Evropy: Marguerite-Sophie Eckert, Kenneth Neale, Helmut Gonsa a Wiliam Rentzmann. Dnes, třicet let po tomto setkání, je zřejmé, že se tehdy jednalo o událost pro penologii i penitenciární praxi mimořádně významnou, na které se v diskusním fóru tříbily a formulovaly nejdůležitější ideje předznamenávající na mnoho let trendy rozvoje vězeňství, a to nejen pro nově se utvářející východoevropské demokracie, ale i pro další vývoj Evropské unie (Zborník 1990).

Celospolečenskou zakázkou civilizovaných společností je humánní, bezpečné a účinné vězeňství cílené k tomu, aby lidé, kteří jsou z výkonu trestu odnětí svobody propouštěni, žili v zákonnosti, tj. ctili a dodržovali platné zákony, a to i v případě, že si individuálně zvolí svérázný životní styl odchylovající se od celospolečenských zvyklostí a morálních norem. S tímto (nižším) cílem se však již dnes evropská společnost nespokojuje. Za plnohodnotný cíl je považována reintegrace – všestranné zdravé a ovšem reálné znovuzачlenění člověka propuštěného z vězení do svobodné demokratické společnosti. Lze se oprávněně domnívat, že zejména v České republice by tento pojem měl v penologických úvahách a praktických aplikacích nahradit termín resocializace, který nejen v oblasti vězeňství vyvolává negativní historické konotace v souvislosti s dnes již překonanými

„nápravněvýchovnými“ či „převýchovnými“ penitenciárními přístupy. Úkolu dát evropským vězeňským systémům základní nasměrování pro přítomnost i dohlednou budoucnost se ujala Rada Evropy – instituce, kterou v roce 1949 založilo deset zemí a která se postupně rozrůstala o ty evropské státy, jejichž politický systém se vyznačuje pluralitní parlamentní demokracií, svobodnými volbami, nezávislými médii, respektováním lidských práv a rozvíjením tržní ekonomiky (Česká republika je členem od roku 1993). Rada Evropy především podporuje rozvoj bohatého celoevropského kulturního dědictví, pečuje o ochranu lidských práv a svobod, nespouští ze zřetele problematiku lidské důstojnosti. Proto ožehavé otázky teorie a praxe vězeňství nemohou zůstat mimo její zorné pole. Za tímto účelem založila *European Committe for Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment/Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání* (známý pod zkratkou CPT), který aktivně monitoruje situaci v oblasti vymezené svým názvem, a to jak ve vězeňství, tak i mimo ně (např. v psychiatrických léčebnách nebo výchovných ústavech) a vydává kvalifikovaná doporučení pro zlepšení poměrů (Heinz 2017). Penologičtí experti Rady Evropy tak prostřednictvím CPT, ale i z dalších zdrojů získávají bohatý faktický materiál k vypracování a tříbení Evropské vězeňské filozofie (Kompendium 2008). Její podstatu je možno přeformulovat do následujících tří axiomů:

1. Úcta k základním lidským právům vězně.
2. Odnětí svobody je samo o sobě dostatečným trestem; vlastní pobyt ve vězení nemá být trestem navíc.
3. Umožňovat vězňům zlepšování jejich znalostí a schopností s cílem zvýšit jejich šanci na reintegraci.

Konkretizaci Evropské vězeňské filozofie představují Evropská vězeňská pravidla. Obsahují 108 zásad regulujících všechny důležité oblasti vězeňství. Rada Evropy je poprvé v roce 1987 a nově v roce 2006 koncipovala jako doporučení Výboru ministrů členským státům Rady Evropy. Tvoří páteř výstavby a organizace moderního evropského vězeňského systému, přičemž maximálně respektují a umožňují jeho specifický rozvoj v jednotlivých zemích.

Humánní vězení

V roce 1984 byla v New Yorku podepsána Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. Mezinárodní politická vůle tak jednoznačně deklarovala své úsilí o humanizaci v zacházení s každým lidským jedincem, byť by to byl i pachatel nejzávažnějších zločinů. Moderní vězení má být humánní vězení, což je ale ve zdánlivém protikladu s poznatkem, že atributem každého trestu je bolest. Trest musí bolet. Bolest je neodmyslitelnou, podstatnou vlastností každého trestu – pouze v bolesti se může ze špatného, pokazeného, vlastním úsilím vytvořit nové, lepší. Pregnantně to již před lety vyjádřil Otokar Březina, básník českého symbolismu: „*Vykoupením tajemné viny byla jim bolest a práce.*“ (Březina 1899: 9). V každém ze soudně ukládaných trestů je bolest nějakým způsobem zakomponována. U peněžitého trestu je to v tíživém vědomí nesvobody při rozhodování o vydání nemalé peněžní částky, která by jistě za situace nepotrestání mohla být subjektivně vhodněji investována do uspokojení vlastních potřeb či zájmů. U trestu obecně prospěšných prací je bolest přítomna v omezení svobody rozhodování při naplňování volného času. Nejpalčivější je jistě újma spojená s trestem odnětí svobody, při kterém dochází k razantnímu omezení svobodného rozhodování o výběru místa pobytu, volby mezilidských kontaktů, stravování nebo pracovních a volnočasových aktivit (mnohem šetrnější k odsouzenému je v tomto ohledu trest domácího vězení).

V začátku nového tisíciletí přetrvávají ve světě výrazné rozdíly v postupu humanizačního procesu ve vězeňství. Z médií, ale i z osobních zkušeností některých občanů členských zemí Evropské unie jsou veřejnosti dostatečně známy více či méně nehumánní podmínky ve věznicích některých afrických, jihoamerických či asijských států. Ale ani v evropských poměrech není situace optimální. Humanizační úsilí často naráží na finanční bariéry nebo bezpečnostní standardy. V obdobích, kdy se ve vězeňství objevují neuvážené pseudohumanizační excesy (v České republice to bylo častěji v první polovině devadesátých let minulého století), oprávněně narůstá i odpor veřejnosti. Nejen v tomto směru může být pro výstavbu nových vězeňských komplexů zářným příkladem vzorová švýcarská věznice Saxerriet (www.saxerriet.sg.ch). Např. spojovací chodby jinak supermoderních interiérů zde mají stěny „pouze“ z hladkých šedých betonů. Vězňům je tak každodenně emocionálně velmi účinně připomínáno, že se nenacházejí v sanatoriu ani v zábavním parku, nýbrž v důstojné rigorózní instituci vybudované za nemalé peníze daňových poplatníků s cílem účinně jim pomoci k pozitivním změnám chování a osobnosti. Veřejnost je k humanizačním tendencím značně kritická i v případech dopadení, odsouzení a uvěznění pachatelů nejzávažnějších trestných činů agresivního, především sexuálního charakteru. Východisko budoucího řešení

tohoto ožehavého problému lze oprávněně spatřovat v důsledné integraci principů humanizace, bezpečnosti a účinnosti. Proces kontinuálního zlepšování zdravotních, ubytovacích, stravovacích, pracovních, sportovních, kulturních a dalších podmínek vězňených lidí, vždy ovšem v nezbytné rezonanci s běžnými podmínkami života obyvatel konkrétního regionu, bude nadále postupovat. Pravděpodobně se více projeví ve vězeňských zařízeních zakládaných a provozovaných soukromými subjekty. Je přitom nezbytné neztrácet ze zřetele nezastupitelnou roli státu při iniciování a kontrole vyváženého propojování všech tří penitenciárních principů.

Bezpečné vězení

Požadovaná integrace tří principů je základním východiskem rozvoje moderních vězeňských systémů. To ale neznamená, že by historický vývoj nepřinášel jistá oprávnění ke zvýraznění některého z nich. Události začátku jednadvacátého století stimulovaly vývoj (nejen) teorie a praxe vězeňství jakoby v protisměru k humanizačním snahám světového společenství. Objevila se nutnost spolehlivě věznit dopadené teroristy, která tu sice byla již dříve, ale naléhavěji vyvstala po 11. září 2001. Základní pravidlo pro bezpečné zacházení s nimi zformuloval zkušený ředitel Věznice Stuttgart Maximilian Schumacher: „*Musíme u nich stále počítat se vším.*“ (Schumacher 2002: 47). Stupňuje se boj proti mezinárodně organizovanému zločinu, opět spojený s náročným vazebním řešením mnoha případů. V neposlední řadě jako jeden z negativních důsledků migrační krize narůstá ve vězeňské populaci podíl obtížně se adaptujících cizinců. Tyto skutečnosti vyvolávají potřebu znovu a silněji uplatňovat princip bezpečnosti. Moderní vězení musí být bezpečné vězení. To je v první řadě chápáno z pozice veřejnosti. Existence vězeňského zařízení nesmí v místě ani v jeho blízkém či vzdálenějším okolí ohrožovat, ale ani nadbytečně zneklidňovat či obtěžovat řádné občany. Také vězeňský personál, ve kterém se navíc postupně zvyšuje podíl žen (mj. to posiluje žádoucí situaci normálnosti životního prostředí ve vězení), má právo na bezpečnost a ochranu zdraví při práci. A přestože vězněné osoby samy práva jiných lidí porušovaly, zaručuje jim demokratická společnost v souladu s principem humanizace nárok na osobní bezpečnost i další lidská práva ve výkonu vazby i trestu odnětí svobody. Dnes je ve vězeňství vyspělých zemí již překonána tradiční koncepce pouhé pasivní, převážně technickými prostředky, tj. vysokými betonovými zdmi, drátěnými překážkami a především důmyslně konstruovanými elektronickými signálními a střežícími systémy zajišťované bezpečnosti, přestože právě v této oblasti lze v blízké budoucnosti očekávat finančně velmi nákladný bouřlivý rozvoj. Penologičtí a penitenciární experti se stále více přiklánějí k řešení

nikoli ji nahrazovat, ale vhodně doplňovat dynamickou bezpečností. Tu můžeme definovat jako bezpečnost dosahovanou průběžným monitorováním a pozitivním ovlivňováním psychosociálního klimatu konkrétní věznice, zejména prostřednictvím intenzivní a všestranné komunikace vězeňského personálu s vězňenými osobami zaměřené na řešení problémů. K dosahování žádoucího stavu dynamické bezpečnosti významně přispívá zkvalitňování výběru personálu, na který navazuje jeho důkladná a pečlivá příprava. Zlepšuje se vedení i supervize činností jednotlivých profesí. Pozornost je více než dříve věnována psychologické péči o zaměstnance, a to zvláště po traumatizujících zážitcích souvisejících s výkonem jejich náročného povolání (např. zásahy při vzpourách nebo sebevraždách vězňů). To vše posiluje korektní jednání personálu s vězni vyznačující se vhodnou komunikací, oproštěnou od extrémů familiárnosti na jedné straně a militantního či opovrhujícího a dehonestujícího přístupu na straně druhé. Pro současnost a budoucnost nelze slevit z požadavku, aby se na vhodné komunikaci s vězni podílel každý zaměstnanec vězeňské služby. Rozdíly mohou a musí být v míře a obsahu těchto kontaktů. Jiné komunikační algoritmy pro stálé, spolehlivě predikovatelné situace, budou vyžadovány od strážných a dozorců, vysoká kreativita a ovšem i patřičná osobní odpovědnost zůstává výsadou a současně povinností specialistů, především psychologů, rovněž tak managementu. Je třeba se na proměnlivou, turbulentní situaci nadcházejícího období dobře připravovat. Speciální výcviky komunikačních dovedností v členění podle jednotlivých penitenciárních profesí jsou pro rozvoj vězeňské praxe podmínkou nutnou, nikoli však dostačující.

Své specifikum má fenomén dynamické bezpečnosti při zacházení se zvláště nebezpečnými pachateli sexuálních a jiných nejzávažnějších násilných trestných činů. Zde je velmi důležité, aby zkušení profesionálové (začátečníci se pro práci s těmito vězni opravdu nehodí) měli interiorizovanou filozofii pojmající i nejtěžšího zločince jako člověka, nikoli jako nějaké divoké zvíře nebo obludné monstrum, ovšem člověka s velmi výraznými osobnostními poruchami a s nimi souvisejícími riziky chování. Pouze přijetí tohoto postoje umožní vybraným specialistům dosáhnout ve svém přístupu k nejtěžším zločincům oné žádoucí integrace zmiňovaných principů vězeňství a současně se cítí obhájit svoji činnost před veřejností, která problematiku vězeňství často se zájmem sleduje a na vzednuté hladině emocionality komentuje. Svou negativní roli zde sehrávají (zvláště bulvární) média. Proto se do budoucna mnohem lepší, promyšlenější, aktivnější mediální strategie vězeňských služeb stává důležitou podmínkou efektivní a méně konfliktní praktické aplikace trestní politiky.

Proniknout do vnitřní dynamiky vězeňského společenství a účinně ji nejen v bezpečnostním smyslu pozitivně ovlivňovat je složité a obtížné zvláště tehdy, jsou-li společně ubytovávané skupiny vězňů příliš velké. Vězeňská architektura je proto dnes (samozřejmě v závislosti na finančních možnostech jednotlivých zemí) stavěna před náročný, ale do budoucna podstatný úkol, dosáhnout ve vězeňských zařízeních větší přehlednosti. Co nejmenší, navzájem v denních, rozhodně však v nočních hodinách oddělené skupinky vězňů s přidělením dostatečného počtu vězeňských pracovníků různých profesních zaměření, to je cesta, na jejímž horizontu se rýsuje separační systém, totiž samostatné ubytování každého vězně doplňované možností individuálně, v závislosti na jeho chování a jednání regulovat dobu a způsoby setkávání s ostatními. Znovu zde vyvstává otázka náročného financování výstavby, údržby a provozování vězeňských zařízení. Již v blízké budoucnosti zřejmě nebude možné obejít se bez participace privátního sektoru, přestože lze i v této oblasti podnikání očekávat nové nemalé problémy.

Efektivní vězení

Ústředním pojmem penologie je *zacházení* (*Treatment, Behandlung*). V moderním pojetí ho definujeme jako soubor aktivit vězeňských pracovníků s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě a tím mu pomáhat zvyšovat šance na reintegraci do společnosti (Hála 2014). Reintegrační úsilí vězně podporované všemi pracovníky vězeňských služeb nemůže být úspěšné bez důkladné penitenciární diagnózy. Ta zahrnuje základní data o vězněné osobě a spáchaném trestném činu, lékařské doporučení (speciálně kontraindikace k pracovním, sportovním i dalším činnostem), sociální anamnézu a psychologickou charakteristiku. Proces vrcholí v aktu *risk assessment*, což představuje vyhodnocení rizik, problémů, obtíží, které odsouzenému, právě nastupujícímu do výkonu trestu odnětí svobody, brání v budoucí dobré reintegraci. Na této bázi je pak pro každého vězně (a za jeho aktivní účasti) sestaven program zacházení, tj. individualizovaný, časově rozvržený soubor vhodných aktivit vedoucí ke snížení nalezených rizik. I do budoucna je oprávněné očekávat, že společné úsilí bude nejčastěji orientováno do tří oblastí. Vystupuje-li do popředí nebezpečí recidivy násilné trestné činnosti např. v důsledku poškození specifickou poruchou osobnosti disociálního typu, je třeba zařadit vězně do vhodného programu snižování agresivity. V této oblasti, která vězeňské psychology a edukátory přímo vybízí ke kreativním činnostem, přetrvávají dosud značné rezervy. Pokud je u vězně zjišťována problémovost v mnoha oblastech života vyplývající z jeho drogové závislosti, je nezbytné využít času uvěznění pro motivaci k životu

bez drog. Již v současnosti nastoupená cesta specializovaných oddělení (a to nikoli jen pro vězně s drogovými problémy) se ukazuje jako nadějná a spektrum nabídek se s postupujícím časem zřejmě bude ještě výrazněji rozšiřovat v závislosti na tom, jak se do spolupráce s věznicemi zapojují nestátní organizace poskytující adiktologické a navazující sociální služby. Pokud u vězněného člověka přetrvává riziko nezaměstnanosti po propuštění s konsekvencí majetkové trestné činnosti, a to v souvislosti s chybějící, nedostatečnou nebo na trhu práce nepoptávanou profesní kvalifikací, je logickým požadavkem současné a nadcházející doby umožnit vězněnému získání užitečné kvalifikace nebo rekvalifikace. Vytváření pestřejší palety učebních a studijních příležitostí, v nezbytné spojitosti s rozšiřující se nabídkou smysluplné placené práce již v čase výkonu trestu odnětí svobody, je nutno chápat jako jeden z rozhodujících faktorů při snižování recidivy, a tedy dosahování vyšší účinnosti vězeňských systémů.

Autor této studie na základě vlastních dlouholetých klinických psychologických zkušeností nicméně za těžiště zacházení s vězni považuje zaměření na nesnadný, bolestný přerod osobnosti, který vyjadřuje následujícím algoritmem:

SVĚDOMÍ > VINA > POKÁNÍ = NAROVNÁNÍ + REINTEGRACE

Součástí naší edukace v dětství a dospívání bylo poukazování na nepříjemné důsledky nežádoucích aktivit. Postupně se tak individuálně vyvíjel a zpevňoval soubor odstrašujících mechanismů tvořící jádro svědomí a chránící člověka před konáním zla. Delikventi se ale – na rozdíl od majoritní společnosti – naučili v průběhu své kriminální kariéry používat blokující strategie, kterými svědomí otupí, případně již vytvořené odstrašující mechanismy dočasně vyřadí z činnosti. Existuje několik typů blokování, mezi kterými stále více dominuje zneužívání drog. Situace dopadení a uvěznění pachatele trestného činu pak představuje mimořádně vhodnou příležitost k odblokování a zpytování svědomí. Vězeň by si při ní měl uvědomit hanebnost, nehumánnost, protiprávnost spáchaného činu a upřímně vyjádřit lítost. Realita je ovšem jiná. Osmnáctiletá praxe penitenciárního psychologa mě vede k poznání, že významný podíl odsouzených nacházejících se ve výkonu trestu odnětí svobody tvrdošijně odmítá učinit i tento první krok a pohroužit se do bolestivého vnitřního dialogu se svým svědomím. Místo toho velmi vynalézavě uplatňují a dále sofistikuji různé, převážně racionalizační obranné mechanismy. Rozbití těchto důmyslných psychologických konstrukcí při současném posílení motivace k žádoucí změně pak již přesahuje rámec psychologického poradenství či terapie a je spíše sokratovským babickým uměním osvojovaným si a prováděným zatím bohužel jen nemnoha penitenciárními praktiky.

Dokáže-li vězeň (ať již sám nebo s pomocí psychologa, duchovního nebo jiného specialisty) probudit své svědomí, je třeba učinit druhý krok na cestě k plnohodnotnému znovuzачlenění do svobodné společnosti extramurálního světa. Přijetí viny představuje pro vězně opět nelehký proces plného převzetí osobní odpovědnosti za zločin a z něj vyplývající praktické důsledky a povinnosti. Ještě v této fázi své psychické přeměny však setrvává odsouzený víceméně jen v rovině teoretických úvah. Rozhodující je třetí krok - pokání, kdy je již důraz kladen na činy, nikoli na pouhá slova. Realizován je ve dvou paralelně probíhajících procesech. O reintegraci bylo již v úvodu této části pojednáno. Narovnání zločinem narušených mezilidských vztahů, které má zahrnovat (velmi citlivě co do času, místa a způsobu provedení - v optimálním případě formou mediátorem moderovaného dialogu mezi obětí a vězněm) upřímně míněnou a pokorně vyslovenou omluvu za spáchaný zločin a vždy také patřičnou finanční kompenzaci způsobených materiálních, psychosociálních i dalších ztrát a škod, by mělo probíhat souběžně s reintegračním úsilím. Cestu rozvoje v této oblasti ukazují Evropě i světu především švýcarské věznice, ve kterých je narovnání mezi vězněm a konkrétní obětí trestného činu zapracováváno do výše zmiňovaných programů zacházení a v průběhu výkonu trestu odnětí svobody důsledně realizováno. Také v Německu a v USA se objevují nové proudy penologického myšlení a projekty (*Täter–Opfer–Ausgleich*, *Victim–Offender–Groups*), které postupně koncipují vězeňství orientované na oběť (Vinzens – Hála 2008).

Nejmodernějším trendem, který v tomto století pravděpodobně bude ve vězeňství vyspělých států výrazněji upřednostňován, je snaha utvářet takový výkon trestu odnětí svobody, který je citlivý (přívětivý, přátelský) k rodině/orientovaný na rodinu (Hála et al. 2017). Pro Evropskou unii je dosud tristním faktem, že zde žije přibližně 880,000 dětí odděleně od jednoho z rodičů v důsledku jeho uvěznění. Tyto děti nemají snadný život. Materiální nedostatek, způsobený výrazným snížením nebo dokonce výpadkem podstatného finančního příjmu v rodině, sociální izolace, vyloučení až šikana dětí i celých rodin, utrpěná psychická traumata a na ně navazující zdravotní, psychosociální, edukační a další problémy, to jsou jen některé z důsledků uvěznění otce (uvěznění matky je sice mnohem méně časté, o to však pro rodinu trýznivější). Reformátoři vězeňství si tuto necitlivou až krutou realitu minulosti a přítomnosti, kdy děti jsou aktem uvěznění rodiče/rodičů postiženy nejvíce, uvědomují a usilují o její změnu. Proto se již úspěšně rozbíhá řada projektů, jejichž cílem je alespoň zmírnit utrpení dětí i celých rodin uvězněných otců nebo matek. Ve věznicích jsou postupně zkulturovány dosud značně nehostinné návštěvní

prostory, pořádána setkání celých rodin, umožňovány prodloužené, tj. i několikadenní společné pobyty rodin ve vhodně upravených ubytovacích jednotkách. Pro případy, kdy je obtížné nebo dokonce nemožné uskutečňovat klasické návštěvy členů rodiny ve věznici, ať již z důvodu značné vzdálenosti (těch bude s postupující migrací a globalizací bezesporu přibývat), špatného zdravotního stavu nebo nedostatku finančních prostředků, budou zřejmě v nejbližší budoucnosti běžné virtuální vnitrorodinné kontakty prostřednictvím moderních technologií (Skype–návštěvy). Je ale velmi důležité nechápat tuto vstřícnost vězeňských služeb a potažmo celé společnosti vůči rodinám vězněných osob pouze jednostranně. Navazující sociální a edukační práce penitenciárních i mimovězeňských specialistů s rodinami, cílená na to, aby rodina sama aktivně podporovala vlastní úsilí svého vězněného člena úspěšně projít algoritmem svědomí-vina-pokání, musí být do budoucna považována za jeden z podstatných faktorů účinného snižování recidivy kriminality. Již dnes v této činnosti pomáhají vězeňským službám dobrovolní pracovníci, sdružení v mezinárodní společnosti *Prison Fellowship International/Mezinárodní vězeňské společenství* (www.prison-fellowship.cz), ale i v řadě samostatných národních organizací. Projeví se to i zvýšeným společenským tlakem na vysoké školy, které by do svých humanitně zaměřených studijních oborů měly více než dosud zařazovat výuku penologie, a to jak v oborech, které připravují budoucí absolventy pro přímou práci ve vězeňství (tj. především sociální pracovníky), tak i v učitelských, vychovatelských a dalších participujících oblastech (Hála 2019).

ZÁVĚR

Vše nasvědčuje tomu, že vězeňství je a ještě velmi dlouhou dobu zůstane organickou součástí sociální reality. K zajištění bezpečnosti občanů, efektivní regulace zločinnosti i nezbytných humanizačních procesů musí společnost vynakládat adekvátní síly a prostředky. Ať je vězení dobré nebo špatné, vždy výrazně zatěžuje státní rozpočty. Z uvedených i dalších důvodů je důležitým předpokladem zdravého rozvoje lidského společenství přistupovat k vězeňství jako k potřebné sanační instituci, nezpochybňovat jeho poslání a dále ho rozvíjet v souladu s vědeckými poznatky.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BEST, P. (2003): Evropská kriminální politika na konci 20. století. *České vězeňství*, 11(4), pp. 31-35.
2. BŘEZINA, O. (1899): *Stavitelé chrámů*. Praha: Moderní revue [online] [cit. 2020-03-07]. Available from: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/59/20/93/stavitele_chramu.pdf.>/.
3. CAHOVÁ, P. et al. (2010): Hyperkinetická porucha/ADHD v dospívání a dospělosti: diagnostika, klinický obraz a komorbidita. *Neurologie pro praxi*, 11(6), pp. 373-377.
4. GORDON, V. et al. (2012): Exploring the relationship between ADHD symptoms and prison breaches of discipline among youths in four Scottish prisons. *Public Health*, 126, pp. 343-348.
5. HÁLA, J. (2014): *Risk assessment v teorii a praxi vězeňství*. In: Jůzl, M. et al., Sociální pedagogika v penitenciární praxi. Brno: Institut mezioborových studií, pp. 90-94.
6. HÁLA, J. (2015): *Prolegomena k penitenciární psychohygiéně*. In Jůzl, M. et al., Epistemologická východiska penitenciární vědy. Brno: Institut mezioborových studií, pp. 82-87.
7. HÁLA, J. (2019): *Prolegomena k vysokoškolské didaktice penologie*. In Kříha, J. - Meteňko, J. et al., Bezpečnostní prostředí Evropské unie v optice středoevropského diapazonu bezpečnostních a právních věd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú., p. 106-109.
8. HÁLA, J. et al. (2017): *Výkon trestu odnětí svobody citlivý k rodině. Inprisonment that considers the families of prisoners*. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta JU v Českých Budějovicích.
9. HEINZ, W. S. (2017): Europäisches Komitee zur Verhütung von Folter und unmenschlicher oder erniedrigender Behandlung oder Strafe. *Forum Strafvollzug*, 66(4), p. 281.
10. HOLTERMANN, H. (2017): „Für und Wider die lebenslange Freiheitsstrafe.“ Bericht über eine Fachtagung der Evangelischen Akademie Loccum vom 16. bis 18. Juni 2017. *Forum Strafvollzug*, 66(4), pp. 259-264.
11. *Kompendium úmluv, doporučení a usnesení týkajících se penitenciární oblasti* (2008). Příloha časopisu *České vězeňství* 4/2008. Praha: Vězeňská služba ČR.
12. NAKONEČNÝ, M. (2017): *Psýché*. Praha: Vodnář.
13. PAYK, T. R. (2008): *Das Böse in uns. Über die Ursachen von Mord, Terror und Gewalt*. Düsseldorf: Patmos.
14. SCHUMACHER, M. (2002): Der Terrorismus aus der Sicht des Untersuchungshaftvollzugs. Erfahrungen in der Justizvollzugsanstalt Stuttgart. *Schweizerische Zeitschrift für Kriminologie*, 1(1), pp. 46-49.
15. VINZENS, M. - HÁLA, J. (2008): Narovnání mezi vězněm a obětí trestného činu ve Švýcarsku. *Kontakt*, 10(1), pp. 232-234.
16. *World Prison Brief data*. [online] [cit. 2020-01-31]. Available from: <http://www.prisonstudies.org/Word-prison-brief-data/>.
17. Zborník zo seminára o problematike väzenstva za účasti expertov Rady Európy (1990). Bratislava: Generálne riaditeľstvo Zboru nápravnej výchovy Slovenskej republiky.

ADDRESS & ©

PhDr. Jaroslav HÁLA
Ústav humanitních studií v pomáhajících profesích
Zdravotně sociální fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
J. Boreckého 27, 370 11 České Budějovice
Czech Republic
jhala@zsf.jcu.cz

THE CONCEPT OF MARGINAL SITUATIONS IN COMPARISON OF VIKTOR FRANKL AND PHILIP ZIMBARDO

Pojetí mezních situací ve srovnání Viktora Frankla a Philipa Zimbarda

Barbora WERNEROVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: In this article we will focus on marginal situations from the perspective of logotherapy, founded by Viktor E. Frankl. When setting up a psychotherapy school, Frankl drew mainly from his life experience, which brought him confirmation of his basic thesis that man can be free, despite all circumstances. The concept of marginal situations already appears in the eminent philosopher of the 20th century by Karl Jaspers, whose ideas Frankl developed. In the course of one's life, one may encounter marginal situations characterized by the impossibility to change it. These marginal situations are described by Frankl as situations that they cannot circumvent or change, such as death, guilt, suffering, which Frankl describes as a tragic triad. Frankl was convinced that even in marginal situations one could realize his existence as a whole. Looking at the concept of marginal situations from the perspective of American psychologist Philip Zimbardo, we find that although the authors agree on the meaning of marginal situation, they look differently at the human experience of these situations. So what can we call a marginal situation from the point of view of two thinkers? And how do the concepts of marginal situations agree and differ from the point of view of Viktor Frankl and Philip Zimbardo? The aim of this paper will be to present the basic consensus of Philip Zimbardo and Viktor E. Frankl, but at the same time to point out marginal situations as an aspect that can greatly suppress our freedom.

Key words: marginal situation – psychology – Viktor Frankl – Philip Zimbardo

ABSTRAKT: V článku se zaměříme na mezní situace z pohledu logoterapie, založené Viktorem E. Franklem. Když Frankl zakládal psychoterapeutickou školu, primárně vycházel z vlastních životních zkušeností, jež mu potvrdily jeho základní tezi, totiž že člověk může být svobodný navzdory všem okolnostem. Koncept mezních situací se objevuje již v díle význačného filozofa 20. století Karla Jasperse, jehož myšlenky Frankl rozvinul. Každý se v průběhu života může setkat s mezními situacemi, jež charakterizuje nemožnost jakkoli je změnit. Tyto mezní situace jsou popsány Franklem jako situace, které nelze ovlivnit ani změnit, a jsou to smrt, vina, utrpení, které Frankl popisuje jako tragickou triádu. Frankl byl přesvědčen, že dokonce i v těchto mezních situacích si člověk může uvědomovat svou existenci jako celek. Když se podíváme na pojetí mezních situací z perspektivy amerického psychologa Philipa Zimbarda, zjistíme, že ačkoli se oba autoři shodují ve významu mezní situace, rozdílně nahlízejí na lidské zkušenosti z takových situací. Co tedy můžeme nazývat mezní situací z pohledu obou myslitelů? A do jaké míry se pojetí Viktora Frankla a Philipa Zimbarda shodují, nebo liší? Cílem tohoto článku je předložit základní styčné body Philipa Zimbarda a Viktora E. Frankla, ale zároveň upozornit na mezní situace jako na aspekt, který může významně potlačovat naši svobodu.

Klíčová slova: mezní situace – psychologie – Viktor Frankl – Philip Zimbardo

INTRODUCTION

In this paper we will focus mainly on the concept of marginal situations from the perspective of the founder of logotherapy Viktor E. Frankl and American psychologist Philip Zimbardo. Although it may seem at a first glance that these two thinkers differ in the issue of experiencing boundary situations, we can also find here a common basic view of the existence of man in these situations. In the first part of the paper we will present biographical data of both thinkers, especially for the overall understanding of the issue, because the authors' life path had a significant influence on their grasp of this topic. Next, we will focus on the very concept of the marginal situation, where the view of its definitiv and understanding differs in both authors. Zimbardo, as the author of the famous Stanford Prison Experiment, created an environment in which he could observe the reactions of particular students to extreme situations. To date, the experiment has been criticized for its unethical nature, but it has undoubtedly contributed to the understanding of human existence in an extreme environment. Viktor Frankl, on the other hand, experienced an unstimulated prison in which he was not a commander, but a prisoner, as Zimbardo. The phases of the experience that the prisoner went through in a concentration camp can also be seen in the aforementioned simulated prison at Stanford University Zimbardo was in. The basic question that Zimbardo pursued is the transformation of human power-grasping behavior, how one changes when they are given power over other human beings, and, last but not least, how the experience of the victim in this situation changes. Frankl, who found himself in one of the most difficult tests of humanity ever, commented on these questions. It was the concentration camp where human dignity and freedom had become as fragile as ever. Man is a person who invented the gas chambers in Auschwitz. But it is also a being who entered them upright in prayer of the Lord or Sh'is Yisrael on his lips (Polak 1995). Our main question will therefore be whether one is able to resist extreme situations and whether one can maintain his freedom despite them.

Viktor E. Frankl

Viktor E. Frankl was born on 25 March 1905 in Vienna, more precisely in Leopoldstadt to the family of Gabriel and Elsi Frankl. From an early age, Frankl was concerned about the meaning of life. In his grammar school years, he encountered the ideas of German naturalist and philosopher Wilhelm Ostwald and the founder of experimental psychology

Gustav Theodor Fechner. Frankl began attending lectures on general and experimental psychology at the People's University, where he also met Sigmund Freud's psychoanalysis for the first time. Even as a grammar school student, Frankl began to correspond with Freud, and as early as 1922, he sent Freud his first manuscript about the origins and significance of mimic accusation and disapproval (Frankl 2005). But after a short time, Frankl distanced himself from Freud's thoughts and began to sympathize with Alfred Adler's individual psychology. In 1925 Frankl published the first article entitled "Psychotherapy and the World's View", in which he sought to explain the boundary between psychotherapy and philosophy, thereby appealing to the importance of the fundamental question of the meaning and values of psychotherapy. In 1926, Frankl was commissioned to make a major contribution to the International Congress of Individual Psychology in Düsseldorf, where he used his word „logotherapy“ for the first time, which he described as psychotherapy, which in contrast to other directions, addresses the spiritual dimension of a man. Seven years later, Frankl introduces the concept of existential analysis, which carries an anthropological-philosophical direction that deepens logotherapy. For Frankl's controversial views he was expelled from the association of individual psychology, which paradoxically benefited him by opening his own counseling practice for youth. At first in Vienna, but later in six other cities, Frankl provided free counseling directly in homes or volunteer centers. In particular, Frankl sought to draw attention to the increase in juvenile suicide rates at the time of the report. Frankl is completing his medical studies with specialization in neurology and psychiatry at the Otto Plötzl Psychiatric University Clinic (Frankl 2005). Then Frankl entered the psychiatric clinic Am Steinhof, where he was entrusted with the management of the suicide pavilion. Despite the great suffering he encountered every day, he also saw spiritual resources that could help one to break through to a meaningful existence. Frankl himself liked to refer to his patients as his greatest teachers, from whom he had learned more than from academic mentors. But the year 1938 came, and with it also limited working hours for doctors of Jewish origin, including Frankl. He only had to treat Jewish patients, so he accepted a job at the Rothschild's hospital for the Jewish community, which provided Frankl and his family with temporary protection against deportation. At that time, Frankl even got work visas for America, but he could not imagine leaving his family in the dripping Vienna, so he had the visa forfeited. While in hospital, he saved many Jewish psychiatric patients from Hitler's euthanasia programme. In 1941 Frankl married station nurse Tilly Grosser who also worked in Rothschild's hospital. As a result of the increasing influence of anti-Semitism,

the hospital was closed and therefore employees were no longer protected from deportation. In September 1941 Mr and Mrs Frankl and their family received summons to transport. Frankl took only the manuscript of his completed work on logotherapy Medical Care for the Soul which he lost anyway in Auschwitz in October 1944. His parents, brother and wife perished in concentration camps (Frankl 2005). After liberation from the concentration camp, Frankl returned to Vienna, where he immediately began working on the reconstruction of the manuscript Medical Care of the Soul. Subsequently, Frankl published a biographical publication on the experience of a concentration camp entitled Man's Search for Meaning that has been published in more than 150 editions and has sold more than ten million copies (Frankl 1946). In February 1946 Frankl became a head of the Vienna Neurological Health Center, where he worked until his retirement. In the clinic he meets his second wife Eleonora Schwindt and in 1947 their daughter Gabriela was born. United States International University in California awarded Frankl the first professor of logotherapy. Viktor Frankl lectured all over the world and his scientific work contributed to the success and expansion of logotherapy and existential analysis (Frankl 2005). He gave his last lecture as a 91-year-old man in 1996 at the University Clinic in Vienna. Frankl died of heart failure in Vienna at the age of 92.

Philip Zimbardo

Philip Zimbardo was born on March 23, 1933 in New York. He grew up into a poor family of Italian migrants in the Bronx. Zimbardo himself claims that the poor environment in which he grew up motivated him to study psychology. His classmate at elementary school was another distinguished psychologist and author of the famous Stanley Milgram experiment who wondered how far people were able to go in their obedience to authority. Zimbardo graduated from Brooklyn College and in 1954 graduated in three fields of sociology, psychology and anthropology. In 1959 Zimbardo completed his doctorate in psychology at the prestigious Yale University. Since 1968 Zimbardo worked as a professor of psychology at the University of Stanford. Since 2002 he has been a President of the American Psychological Association (Good Therapy 2015). Zimbardo is famous for his controversial prison experiment which ended only eight days after its start due to the emotional collapse of participants. More precisely, the experiment ended with Christina Maslach, who was totally shaken by the finding that Zimbardo let research go so far and forgot that the subjects studied were not prisoners but students.

Maslach pointed out that Zimbardo, who had been carried away by the role of prison director, was so responsible for the experiment that he could not see the reality. We will return to the whole prison experiment in more detail later in the text. As already mentioned, Zimbardo grew up in poor conditions that gave him the impetus to explore the situational impact on a man. He himself says his classmates ended up on drugs or in jail due to the environment, but Zimbardo said that it does not mean that this must always be the case. Man possesses the inner power that Viktor Frankl also mentions in his theory. It is an internal force that can resist external circumstances and turn boundary situations into performance or heroic deeds. Since 2003 Zimbardo has been working as a founder and director of the Heroic Imagination Project, where he tries to teach students how to use the marginal situation to become a hero. Zimbardo is convinced that just as ordinary people can become monsters, so can they become heroes, calling it a banality of good, as opposed to the banality of evil by Hannah Arendt. According to Zimbardo, the situation is so powerful that in some people evil can ignite, but in some it could be the idea of a heroic act. Zimbardo is trying to re-educate children with the slogan "heroes are ordinary people who do extraordinary actions", they are people who act. "The heroism programme is built on two basic pillars. The first is action, even though no one else is doing anything, and the second one is in the interests of society, not in their own interests. From this Zimbardo derives the moral imperative "I have done what everyone should do". (Zimbardo 2008).

MARGINAL SITUATION

Within this contribution the interstate situation is limited in itself. We will look at the marginal situation both from a philosophical point of view and in our context of fundamental logotherapy. Difficult life situations are a big shock to a man, but they can turn into the challenge and have a positive impact on the lives of individuals. So what can be described as a marginal situation? The German philosopher Karl Jaspers, like Viktor Frankl later, described a fact that we cannot change on our own. Realities like death, suffering, and guilt, encounters with something else, lead us to experience the fullness of being. Jaspers as well as Frankl indicates extreme situations as part of our life, but without the possibility to change them. An important moment in experiencing borderline situations is the realization that although we cannot change them, we can try to confront them, especially with our attitude. How a person responds to these

situations determines what happens to them (Kučerová 2015). If a person decides to ignore that borderline situation, they can easily become their real loss. "If they look in its face, they keep it in mind as a permanent limit of their life." (Kučerová 2015).

If we look at borderline situations from the point of view of Philip Zimbardo and Viktor Frankl, it might seem that these two theories of the concept of marginal situations do not bring any agreement, especially from the perspective of different positions of man in the marginal situation. Although the concept Zimbardo acted like he was a man of the situation, in this post we tried to show in particular on compliance in overcoming the limit of that situation. Frankl offers several ways to overcome the marginal situation with attitudes to values and a focus on the future, as well as a few decades later Philip Zimbardo comes up with the idea of taking the right attitude towards borderline circumstances. There are several key concepts in the concept of both thinkers that will help us better grasp the similarity of the two perspectives. Even though it was Philip Zimbardo, as a commander for Stanford prison experiment, the head of the prison, it does not change the fact that on him alone situation had such an impact that it could at any time control his behavior. At this point, Zimbardo ceased to figure in an attempt from a position over the matter, but he was directly related to a marginal situation, which he had created himself, but over the time he had absolutely lost control of it, just as the prisoners had lost it. At this point, it is possible to verify and confirm the theory of the influence and power of the system over man. There was also a change in the behavior of the guards, because even though they knew what they were doing, they were not able to feel any moral or emotional responsibility for their behavior. We can go even further and call this behavior the banality of evil that is so very common in totalitarian systems and often leads to the dehumanization of man. The thoughtlessness and absence of thinking due to situational pressure can be seen not only in Zimbardo's experiment or in the concentration camp experience, but also in Milgram's obedience experiment, for example.

STANFORD PRISON EXPERIMENT

As we mentioned above, the author of the well-known experiment is the American psychologist Philip Zimbardo, who decided to carry it out in August 1971 in the cellars of the University of Stanford. Zimbardo described the whole experiment in a book called Lucifer Effect. Zimbardo hoped that the project would answer his basic

question about the change of human character due to situational influences. "Evil is deliberate behavior designed to hurt, abuse, humiliate, deprive humanity or destroy other innocent people or to encourage or enable others to do so through official authority or systemic means." (Zimbardo 2014). Zimbardo is convinced that a situation or system can overcome a person's personality. The experiment began with a simple newspaper ad that promised \$ 15 an hour to the students involved. Twenty-four physically and mentally healthy individuals were selected for the experiment and were then randomly assigned to prisoners and guards. The first controversial act was the actual arrest of students, which was carried out with the help of real police, which the students did not know in advance. The students were taken to a makeshift prison in the cellars of the university, where they were forced to strip naked and undergo disinfection against lice. Already in this process, Zimbardo recorded the jailers' jokes about the prisoner's genitals. Each prisoner was then given their uniform with a number and a nylon hat on his head, which was supposed to incite a loss of identity, just as the uniform number had the task of anonymity. The prisoners were then given a chain around their feet, which touched the bed structure each morning and was immediately drawn into the prisoner's role. The tasks which were part of the experiment and which were subject to punishment were intended to systematically lead to the loss of the prisoner's dignity and freedom. Even the prisoners had to address each other with numbers, not names, and when they first contacted the family through a letter, even one of the prisoners signed up, in their own name, a prison number. "These socio-psychological constructs become operationally realistic by providing all subjects with the appropriate uniform, using the appropriate backdrops (handcuffs, keyboards, whistles, door and room signs), corridor doors replaced with bars, creating prison cells without windows and clocks to indicate the time, central rules are laid down to replace prisoners' names with numbers, and titles for supervisors (Mr. Investigator, Guard, Supervisor), giving supervisors power over the prisoners. " (Zimbardo 2005). This tactic was also used by prison guards in concentration camps. During the experiment there was a revolution by one of the prisoners, who collapsed emotionally. In order to contribute to the authenticity of the experiment, Zimbardo even called a priest to talk to the prisoners about the reasons for their punishment. In the course of the experiment, it was shown how both groups behave with their roles and how much it gives the guards a sense of superiority and, on the other hand, a sense of inferiority prevents prisoners from finding a meaningful being. The experiment ended with Zimbardo's future wife Christina Maslach, who was completely shocked to see the prisoners march to the last toilet at ten in the evening

as a witness. The prisoners had paper bags on their heads and went upstairs by the screams of vulgarism. Zimbardo himself was so carried away by the situation that he neglected the fact that the prisoners were not real prisoners, but above all they were still students who suffered. The situation and role of Zimbardo prison director dominated him so that he could not see the consequences of his experiment, which also became the main argument for the unethical research. The experiment eventually ended after eight days, when an eminent psychologist became a prison director and students degenerated guards and desperate prisoners.

CONCENTRATION CAMP

Together, Viktor Frankl survived three concentration camps (Terezín, Turkeim, Auschwitz) and wrote a book about his experience which became a worldwide best seller. The book was written in just two weeks just after the war in 1945. The authenticity of the book is so palpable that it still inspires people around the world to reflect on the meaning of their own existence. In his book of description, he franked the three phases to which a prisoner is exposed. It marks the very first stage of arriving in the camp, for which there was a significant reception shock. From a psychiatric point of view, the shock is followed by a disease called "mad faith in pardon", which allowed prisoners to believe that everything would turn out well until the last moment (Frankl 2016). Faith in grace was the most evident in the first selection, when men and women had to line up and gradually preceded the SS officer. The first selection was the first decision between being and not being. The next step in the camps was to undergo a disinfection process, which, as we can see, took place in Zimbardo's experiment. The prisoners had to hand over everything they had, including wedding rings and charms. At the time of disinfection, Frankl had to hand over his scientific manuscript, which he had put in his coat pocket. Frankl himself describes this act as making a big, thick line behind his life so far. The selection included a haircut, which in Zimbardo's experiment appeared in the form of women's stockings on their heads. After disinfection, one discovered that they were left with only bare existence. In the first moments in the camp, a curiosity that Frankl compares to the feelings he experienced as a climber, begins to appear in a man. It was a curiosity as to whether he would get out alive climbing, with fractures, or die. The prisoners were curious about what was going to happen and what the consequences would be for them. According to Frankl, it was the most curious thing about how human limits could be pushed, for example, he would never have thought that it

was possible to stand naked under the cold skies and lack or run cold, his whole life. Frankl considered the life in the camp as the second stage. After the first stage of shock, one moved into a state of relative apathy. Man began to die internally, and an anxious desire for his loved ones began to manifest. The state of apathy is also manifested by some numbness towards its surroundings, the prisoner stops focusing on their fellow prisoners, but closes into their own world, where death, pain and suffering is no longer perceived as something unusual, these images become common. “Apathy, blunted emotion, inner indifference and indifference of the prisoner (symptoms of the second phase of psychic reactions), which also soon dulls against daily or even hour-long beatings. This insensitivity is a necessary armor, which over time will put on the prisoner's soul.” (Frankl 2016). Here, Frankl refers to corporal punishment which in the course of its existence in the camp becomes a daily routine that carries with it the gratuitousness and injustice that intersects every wound. Another important indicator of the second phase is the dreams of prisoners in which a more primitive form of spiritual life is manifested. Usually dreams were about bread, cigarettes or hot baths. “When the satisfaction of the most basic needs has fallen short of, he experiences their fulfillment in a primitive dream.” (Frankl 2016). Despite dreams, starvation, prison humor, loneliness, and the last will that the prisoners learned by heart, there is also freedom in the camp, which at first glance may seem quite paradoxical. In the basic description of the life in the camp, one clearly thinks that in the end the human soul is inevitably and unequivocally shaped by its surroundings. Nevertheless, Frankl asks: Where does human freedom remain? “Is there really no spiritual freedom, the freedom of man's behavior and attitude to the circumstances of their surroundings? Is it really that man is nothing more than a product of various predestination and conditionality, be it biological, psychological or sociological? Is not man really more than a random resultant of their physical constitution, characteristic disposition and social situation?” (Frankl 2016). Frankl asks fundamental questions about the ability of a person to oppose the effects of the existential form into which they have been thrown. We will take a closer look at the importance and existence of internal freedom in the next section.

In the third phase Frankl means liberation from the camp. Most of us would expect prisoners to be full of joy to run outside the camp gates. The joy turned into an incredible inner relaxation which, however, hid in ever-lasting uncertainty. The prisoners approached the camp gate wearily and calmly, and once again saw themselves as free people. “After many years of longing dreams, the word freedom has become so wiped out, its meaning is so faded that it fades in the face of reality” (Frankl 2016). Man was not

able to absorb reality and let it into their consciousness. The joy everyone expected would not come as if the prisoners had lost it and had to learn to relive it, which Frankl himself describes as the main feature of total depersonalization. According to Frankl, there were days when one was indulging in what they wanted – food, sleep, free looking around, listening to birds. Relieving pressure after such excessive psychological tension was very risky for the prisoners, which consisted mainly in leaving the categories the prisoners had learned in the camp. The old category - “what was previously minus, had become a plus, the object of power, violence, arbitrariness and injustice had become subjects of the same” (Frankl 2016). As an example, Frankl mentions a way out of the camp with one of his friends who pedaled on a young oat on the way, after Frankl warned him that he did not want to pedal, he was enraged with the words "What are you saying? They took little from us? They sent me a wife and a child into the gas to know, and you will preach to me not to trample on oats.” (Frankl 2016). Frankl tried to point out that even though one was exposed to injustice and suffering, it did not entitle them to cause it to others. Another test for the liberated were possible states of bitterness, but also disappointment in coming to their old life. The prisoners faced a saying "we did not know anything ..." that could act as a devaluation of experienced suffering. Another disappointment could be the fact that no one was waiting for them at home. “One way or another, one day every liberated prisoner comes to a day of looking back at everything they spent in a concentration camp, and they feel strange: they will not be able to understand how all that life in the camp required. And as for them came the day – the day of freedom - when it all seemed like a beautiful dream, then the day comes when everything they lived in the camp only feels like a bad dream. However, the crown experience will be a wonderful feeling that after all the suffering, there is nothing else in the world – nothing but their God.” (Frankl 2016).

INFLUENCE OF A MARGINAL SITUATION ON A MAN

So, what do they agree on and do Viktor Frankl and Philip Zimbardo's views on marginal situations differ? Although it is not possible to compare a life in a concentration camp and in a simulated prison, we can still see some similarities in philosophical starting points. Is it possible, then, for the external environment to determine the nature of human behavior? A situation or system can affect a person in many ways, but can they really change the nature of their action? Philip

Zimbardo was also invited as an expert witness to create the professional psychological profile of Sergeant Chip Frederick, who in 2003 had hundreds of photographs and video footage of the abuse of Iraqi prisoners by American soldiers in block 1A. The maltreatment and humiliation of prisoners took place only during night shifts, where, in addition to physical and mental abuse, the sexual motive also appeared. The George Bush government responded to reports of prisoner abuse by asking the fundamental question "who is responsible for all this?" The government said in no way it was the fault of the system, but on the contrary, the supervisor called it "bad apples" which had failed. Zimbardo, on the other hand, claims that it is the system that failed and provided the possibility for such a behavior. These processes come when we enter a new unknown situation and our usual behavior patterns fail and disagree with morality. Alexander Solzhenitsyn says that the dividing line between good and evil passes through the heart of every human being. This means that this line is nowhere outside but within us. The decision we have to make is our own business. Zimbardo says that cure for evil is heroism and tries to understand it. According to Zimbardo, evil is perpetrated by ordinary people, who can equally become heroes, which is the opposite of the banality of evil by Hannah Arendt. We can therefore say that Zimbardo holds the thesis that one can be influenced to a large extent by the situation in which they are. Although Zimbardo focuses more on changing the behavior of people in marginal situations, they do not forget the changes that are taking place in prisoners. Frankl, on the other hand, advocates that situational influences can be resisted by the power of their inner strength that needs to be activated. The activation of this inner power lies primarily in the vision of a future goal, something I can turn to and work on in the future. Frankl's concept of resisting boundary situations is based primarily on the concept of "will to sense". Frankl created three possible value categories in human life. These are creative, experiential and attitude values. (Frankl 2006a). Creative values are carried out through activities, experience values are carried out through passive acceptance. "However, attitude values are carried out wherever something unalterable, something fateful must be accepted as such. The way someone takes these things on themselves creates an enormous amount of value possibilities. But this means that human life can be fulfilled not only in creation and joy, but also in suffering!" (Frankl 2006a). But the question remains, where does human freedom remain in the face of suffering? Frankl wondered if he had been imprisoned in a place like the concentration camp to choose from, whether he could have behaved differently. "There are quite a few, often heroic, examples that have shown that apathy or irritability can

be suppressed. That is, there is still the rest of the spiritual freedom, the free attitude of our “self” to the environment, even in this seemingly absolutely forced situation, both external and internal.” (Frankl 2016). According to Frankl, there was a choice. There were not many people who could resist the conditions in the camp, but they still existed. “Even though there were few of them, they are proof that one can take everything but one in a concentration camp: except for the highest human freedom that allows them to take an adequate attitude to the situation. Every day and every hour in the camp, they gave thousands of opportunities for an internal decision that was a decision for or against the forfeiture of a man to those surrounding forces that threatened to rob their own freedom, their inner freedom, and lead them to renounce their freedoms and dignity and became a mere ball of play, a mere object of external conditions, and was transformed into a typical concentrator.”(Frankl 2016). From the perspective of logotherapy it can be said that the spiritual dimension of a man can be mobilized by internal decision. “A person's spiritual freedom, which cannot be taken away until the last breath, also gives them the opportunity to organize their life in a meaningful way until the last breath” (Frankl 2016). Frankl is of the opinion that if life has any meaning at all, then suffering must also have it. “In fact, one can only survive if they live for something. And it seems to me that this applies not only to the survival of an individual, but also to the survival of humanity. But survival alone cannot be the highest value. Being human means being focused and focused on something that is not themselves again.” (Frankl 2006b). So, what are the differences between Viktor Frankl and Philip Zimbardo and what do they agree on?

Zimbardo and Frankl differ mainly in the degree of resistance to situational influences. Although Zimbardo admits that the external situation can indeed have a great influence on an individual's behavior, he also says that understanding and explaining this evil does not mean that this behavior is excusable. Zimbardo states that if we want to understand a change in a person's character, we have to realize that there are three ways, the first of which is dispositional, in which we examine the person's heart, then situational, when we should take into account the impact of this situation on a man. Zimbardo has in mind the situation that the system has created, and is convinced that it is the system that creates situations that corrupt a man. At the same time, Zimbardo appeals that if we want to change someone, we

must change the situation at the same time. This is one of the main schisms among thinkers, since Frankl claims the exact opposite. Frankl operates above all with marginal situations that we cannot change, but we can still see different starting points in these concepts. Frankl takes the view that it is possible to maintain human dignity and reason to live in any situation.

CONCLUSION

Both Zimbardo and Frankl agree above all that a situation or a system has a power over individuals. However, Zimbardo is of the opinion that the situation may be stronger than a person's personality. The Stanford Prison Experiment and the crimes committed in Abu Ghraib are examples of how this may really be the case. However, we see a fundamental difference in the concept of boundary situations in the degree of power that each thinker has differently. Like Frankl, Zimbardo mentions several signs of the dehumanization of a man, which was mainly associated with the first acts of imprisonment. Disinfection, number assignment, prison garment, etc. In his experiments, Zimbardo encounters not only a personal change of guards but also prisoners. Frankl also describes this change and calls it a transformation into a "classical concentrator". While acknowledging the considerable influence of the situation on man, Frankl also says that in these marginal situations man can face themselves and turn that limit into a challenge. Its central concept became the "will to sense", which, as it states, can be mobilized even in limiting situations. Zimbardo, on the other hand, comes up with the term 'heroism' which it offers as a remedy for combating extreme situations and evil itself. Whenever we face a border that seems to be unsurpassable, we must bear in mind that the most important indicator is our attitude which determines who we will become after crossing the border.

Mgr. Barbora Wernerová (1991), studentka Ph.D. programu se zaměřením na existenciální filosofii Viktora E. Frankla na Teologické fakultě Jihočeské univerzity. Věnuje se především problematice vztahu filosofie a psychologie. Aktivně působí jako lektorka Dětské a Juniorské univerzity v rámci projektu Popularizace vědy a výzkumu při TF JU.

LITERATURE AND RESOURCES

1. FRANKL, V. (1946): *Arztliche Seelsorge. Grundelagen der Logotherapie und Existenzanalyse*. Wien: Deuticke.
2. FRANKL, V. (2006a): *Lékařská péče o duši, Základy logoterapie a existenciální analýzy*, Brno: Cesta. ISBN 80-7295-085-1.
3. FRANKL, V. (2006b): *Vůle ke smyslu*, Brno: Cesta. ISBN 80-7295-084-3.
4. FRANKL, V. (2016): *A přesto říci životu ano, Psycholog prožívá koncentrační tábor*, ISBN 978-80-7195-868-0.
5. FRANKL, V., - LAPIDE, P. (2005): *Bůh a člověk hledající smysl*, Brno: Cesta. ISBN 978-80-7295-137-6.
6. *Good Therapy*, (2015). [online]. [cited June 28, 2020]. Available at <https://www.goodtherapy.org/famous-psychologists/philip-Franklo.html>, https://www.ted.com/talks/philip_zimbardo_the_psychology_of_evil?language=cs.
7. KUČEROVÁ, E. (2015): *Jaspersův koncept mezních situací a Franklův smysl v utrpení*. *Psychoterapie*, 9(1). [online]. [cited June 28, 2020]. Dostupné na <https://journals.muni.cz/psychoterapie/article/view/9688>.
8. POLÁKOVÁ, J. (1995): *Vždyť se mnou jsi Ty. Teologické texty, Časopis pro teoretické a praktické otázky teologie*, 1995/3. Společnost (Academia). ISBN 978-80-200-2346-9.
9. ZIMBARDO, P. (2005): *Moc a zlo: sociálně psychologický pohled na svět*. Praha: Moraviapress, Knihovna Ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97, sv. 7.
10. ZIMBARDO, P. (2014): *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2346-9.
11. ZIMBARDO, P.: *Interview*. In: studio ted.com 2008. [online]. [cited June 28, 2020]. Available at <http://www.ted.com/>.

ADDRESS & ©

Mgr. Barbora WERNEROVÁ
Department of Philosophy and Religious Studies
Faculty of Theology
University of South Bohemia in České Budějovice
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
wernerova@tf.jcu.cz

RECENZE ▪ REVIEWS

Alberto ALESINA - Carlo FAVERO - Francesco GIAVAZZI: *Austerity: When It Works and When It Doesn't*. Princeton: Princeton University Press, 2019, 245 s. ISBN: 978-0-691-17221-7.

Alberto ALESINA - Carlo FAVERO - Francesco GIAVAZZI: *Úsporná opatření: kdy to funguje a kdy ne*. Princeton: Princeton University Press, 2019, 245 s. ISBN: 978-0-691-17221-7.

ÚVOD

V roce 2019 vydalo americké nakladatelství Princeton University Press publikaci tří italských autorů – Alberta Alesina, Carla Favera a Francesca Giavazziho – s názvem *Austerity: When It Works and When It Doesn't*. Hlavní výzkumná otázka je položena již v názvu knihy, která přináší komplexní ekonomickou analýzu vlivu úsporných opatření vlády, tedy restriktivní fiskální politiky, na makroekonomické výstupy v následujícím období. Jsou úsporná opatření efektivní a jsou splněny očekávané cíle, které s nimi vlády spojují? Je oprávněné obávat se jejich negativních vlivů na růst HDP v dlouhodobém horizontu?

Autoři, ekonomové působící ve výzkumu na prestižních univerzitách (na Harvardu a Università Bocconi v Miláně) a současně jako analytici pro významné evropské banky, se rozhodli zpracovat stále aktuální a kontroverzní téma se silným politickým nábojem a významným rozměrem i pro jiné společenské vědy, např. sociologii nebo psychologii. Téma však zpracovali z čistě ekonomického pohledu. Průběžně v celém textu knihy, nejen v závěrečných pasážích, jsou uváděny precizní matematické zápisy rovnic, tabulky s výslednými čísly z provedených modelů a přehledná grafická zobrazení vývoje zkoumaných veličin.

HLAVNÍ VÝSTUPY VÝZKUMU A PŘÍNOSY KNIHY

V knize je analyzován rozsáhlý empirický materiál, autoři opírají své závěry o reálná data z 16 rozvinutých ekonomik OECD¹ v různých obdobích od 70. let 20. století (období krize, stagflace a ropných šoků) do současnosti, tj. vč. období finanční krize po roce 2008. Jsou adekvátně zohledněny také mimoekonomické faktory a rozdíly v situaci plynoucí z kontextu dané země a období.

Precizní postup autorů vede k rozlišení různých druhů úsporných opatření a jejich důsledků.

Jde o dvě hlavní kategorie:

- náklady úsporných opatření ve smyslu ztráty produktu
- dopady na voliče a budoucí volební výsledky vládních politiků, kteří k úsporným opatřením přistoupí.

Výzkum srovnává důsledky snižování výdajů a zvyšování daní (tj. zvyšování příjmů) jako dvou metod fiskální konsolidace (*expenditure based vs. tax based austerity plans*). Jednoznačně se ukázalo, že snižování veřejných výdajů je efektivnější ve snaze snížit státní dluh a méně nákladné, pokud jde o důsledky pro ekonomiku v podobě snížení produktu.

V evropských rozvinutých tržních ekonomikách totiž převládá spíše vysoká míra zdanění.

Jiné vysvětlení nabízí pohled na nabídkovou stranu ekonomiky. Zvýšení daní z příjmu zvyšuje náklady práce a snižuje disponibilní důchod domácností. Snížení vládních výdajů pak představuje snížení agregátní poptávky. Autoři upozorňují, že standardně je na úsporná opatření nahlíženo jako na jednorázová diskreční opatření způsobující „fiskální šoky,“ avšak reálně jde spíše o několikaleté, střednědobé plány úspor veřejných výdajů, s postupně projevujícím se vlivem na očekávání investorů, podnikatelů a spotřebitelů. Úsporná opatření v době expanze mají velký potenciál pro zvýšení produktu, ačkoli v realitě k nim často chybí vůle ze strany politiků, pro něž je znovuzvolení jasnou prioritou. V čase expanze je snížení vládních výdajů kompenzováno jinými složkami agregátní poptávky, tj. růstem soukromé spotřeby a investic, příp. čistého exportu. Úspory v době expanze v minulosti (v 80. a 90. letech) proběhly např. v Rakousku, Dánsku, Irsku, v Kanadě nebo Švédsku.

¹ Austrálie, Rakousko, Belgie, Kanada, Dánsko, Finsko, Francie, Německo, Irsko, Itálie, Japonsko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie a USA.

Úsporná opatření ani v době krize však nemusí být nutně důvodem pro obměnu politických elit, jak autoři dokazují na příkladech, zatímco uvádějí známý citát bývalého předsedy Evropské komise J. C. Junckera: „*We all know what are the policies which we should follow, but we do not know how to introduce them and then be re-elected.*“

POUŽITÁ METODA

Metodologie prezentovaného výzkumu je obsažena v samostatné 12. kapitole knihy. Autoři vyvinuli ekonometrické modely na principu VAR (*vector autoregression*), který umožňuje vzájemnou lineární závislost zkoumaných veličin ověřovat mezi více časovými řadami. Každá vysvětlovaná závisle proměnná je lineární funkcí svých minulých hodnot a v modelu je popsána rovnicí obsahující i náhodnou složku. To je jednodušší přístup než strukturální modely simultánních rovnic, kde závislé proměnné jsou funkcí jiných závislých proměnných. Autoři připomínají, že příliš jednoduché modely jsou sice snadnější na zpracování i na následnou interpretaci, ale nemají potenciál postihnout komplexní procesy probíhající v národním hospodářství, zatímco detailní modely s velkým počtem proměnných je téměř nemožné zcela správně odhadnout. Každý výzkum se proto nejprve musí vyrovnat s výzvou této počáteční volby vhodné metody, aby dosáhl co možná nejvyšší míry vypovídací schopnosti a spolehlivosti (*the trade-off between simplicity and reliability*).

STRUKTURA A OBSAH KNIHY

V úvodu publikace jsou definovány úspory (*austerity*) jako politika značného omezení vládních deficitů a stabilizace vládního dluhu cestou snížení veřejných výdajů a/nebo zvýšení daní. Ekonomická teorie předpokládá zvýšené veřejné výdaje a růst státního dluhu v čase krize a nízké výdaje a tvorbu úspor v čase expanze, do toho zapadá keynesiánská představa významné úlohy vestavěných stabilizátorů (např. podpor v nezaměstnanosti nebo progresivní sazba daně z příjmu). Reálný svět však tomu neodpovídá. Úsporná opatření reagují na dvě situace: recesi a chybná dřívější politická rozhodnutí, která vedla k akumulaci státního dluhu. Některé vyspělé evropské země, jako např. Itálie, Belgie nebo Irsko, akumulovaly velké zadlužení veřejného sektoru v 70. a 80. letech 20. století, kdy jejich ekonomiky rostly průměrným ročním tempem růstu HDP 2 %, také v Řecku se největší část státního dluhu vytvořila v čase silného ekonomického růstu na přelomu tisíciletí, před vstupem do eurozóny.

Vysoké státní zadlužení a nízký ekonomický růst, příp. pokles, vytváří riziko dlouhodobé dluhové krize a poklesu důvěry investorů v danou ekonomiku. Rostoucí státní dluh je rizikem také pro bankovní systém. Úsporná opatření jsou přijímána s cílem tomuto zabránit. Na druhou stranu, existují země, kde má přesvědčení, že vládní dluh je třeba eliminovat a veřejné finance mají vždy mít za cíl vyrovnané hospodaření, dlouhou tradici – např. Německo.

Jednotlivé kapitoly se postupně zabývají mj. makroekonomickou teorií, metodami měření fiskálních efektů, rozpočtovým plánováním, správným načasováním úsporných opatření a jejich odrazem ve volebních výsledcích (aplikace teorie veřejné volby J. Buchanana).

ZÁVĚR

Recenzovanou knihu lze, nejen pro kladné přijetí ze strany vědecké obce,² doporučit širokému okruhu čtenářů, především studentům, výzkumníkům i ekonomům specializujícím se na oblast veřejných financí. Díky srozumitelné angličtině si ji může se zájmem přečíst každý, kdo si chce rozšířit znalosti o praktických dopadech hospodářské politiky.

ADDRESS & ©

Ing. Sandra BROŽOVÁ
Katedra podnikového a evropského práva
Fakulta mezinárodních vztahů
Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3
xbros00@vse.cz

² Kladné recenze srov. např. Beretta, E., *Cato Journal*, Vol. 40. No. 1, 2020, s. 233-236; Begovic, B., *Panoeconomicus*, Vol. 66, Issue 4, 2019, s. 525 – 534; Thornton, M., *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, Vol. 22, No. 1, 2019, s. 100 – 104; Kahloon, I., *Harvard Magazine*, January-February 2020 (online).

RECENZNÍ ŘÍZENÍ PRO Č. 1/2020

Jednotliví oponenti (7) recenzovali 1–3 články (vč. článků posléze vyřazených). Redakce od nich obdržela na každý příspěvek 1–3 posudky, celkem 7 posudků.

JUDr. PhDr. Jana **FIRSTOVÁ**, Ph.D., LL.M., MBA

Katedra bezpečnostních a kriminologických studií, Vysoká škola podnikání a práva, a. s., Praha, **ČR**

doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc.

Katedra managementu a marketingu, Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú., České Budějovice, **ČR**

Jan **KAŇÁK**, Ph.D.

Katedra psychosociálních věd a etiky, Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, **ČR**

PhDr. Katarína **LONEKOVÁ**, Ph.D.

Katedra psychologie, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, **ČR**

Mgr. Kristýna **MLEJNKOVÁ**, Ph.D.

Katedra psychosociálních věd a etiky, Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, **ČR**

doc. PhDr. Miroslav **SAPÍK**, Ph.D.

Katedra právních oborů a bezpečnostních studií, Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú., České Budějovice, **ČR**

Mgr. et Mgr. Bc. Sylvie **ŠTINDLOVÁ**, Ph.D.

Katedra pedagogiky a psychologie, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**

POČET OBDRŽENÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: 4

POČET RECENZOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: 4

POČET OBDRŽENÝCH RECENZNÍCH POSUDKŮ: 7

POČET PUBLIKOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: 4

INFORMACE O ČASOPISU

Základní charakteristika

Časopis *Auspicia* je nezávislým recenzovaným neimpaktovaným vědeckým časopisem pro otázky společenských a humanitních věd. Je založen na 5 základních principech: řádné a přísné recenzní řízení; mezinárodnost; otevřenost; výběrovost; kontinuální zvyšování kvality.

Historie

Vydáván od r. 2004 Vysokou školou evropských a regionálních studií (VŠERS) a Vysokou školou technickou a ekonomickou (VŠTE) dvakrát ročně pouze elektronicky. Ve 39 číslech bylo otištěno zhruba 848 příspěvků a recenzí. Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila časopis *Auspicia* (ISSN 1214-4967) pro léta 2008–2013 a znovu pro rok 2015 (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439>) mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE). V r. 2016 byl recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

Tematické sekce

- 1 Společenské vědy
- 2 Obchod, management a účetnictví
- 3 Recenze
- 4 Varia (informační texty, zprávy z vědeckých akcí)

Základní pokyny autorům článků (2020)

Jazyk: čeština, angličtina
Data uzávěrek: 1. číslo – 1. 2. • 2. číslo – 1. 8.
Použitá literatura: 25 % zdrojů indexovaných v databázích Web of Science a/nebo Scopus
Recenzní řízení: oboustranně anonymní, nezávislé, objektivní
Data vydání: 1. číslo – 1. 6. • 2. číslo – 1. 12.
Podrobný zdroj: <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>

Autorský poplatek

Za výdaje spojené s uveřejněním vědeckého příspěvku v českém jazyce (v anglickém jazyce bezplatně) v délce **max. 8 normostran** v sekcích 1–2 hradí autor částku **1 000,- CZK** (*popř. částku zvýšenou o 200,- Kč za každou další normostranu*), nebo příslušnou částku v EUR dle aktuálního přepočtu, a to nejpozději do uzávěrky příslušného čísla (tj. před recenzním řízením) převodem na účet vydavatele (VŠERS) u Fio banky č. 2101783605/2010, IBAN:CZ90 2010 0000 0021 0178 3605, BIC: FIOBCZPPXXX (zahraniční plátcí si poplatek za převod hradí sami), nebo v hotovosti na ekonomickém oddělení VŠERS. Variabilním symbolem je IČO autora pracoviště a specifickým symbolem číselný kód 12342016. Do zprávy pro příjemce se uvede jméno autora / autorů a pracoviště.

Kontaktní údaje

Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | auspicia@vsers.eu | <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>

INFORMATION ON JOURNAL

Basic characteristics

The Auspicia Journal is an independent, reviewed, non-impact scholarly journal dealing with social sciences. It is based on the five following principles: regular and strict review process; internationality; openness; selectiveness; continuous quality improvement.

History

It has been published since 2004 by the College of European and Regional Studies (VŠERS) and the Institute of Technology and Business (VŠTE) twice a year, in electronic form only. So far, 848 scientific contributions and reviews have been published in 39 issues. Research, Development and Innovation Council, being a professional and advisory board of the Government of the Czech Republic, integrated Auspicia Journal (ISSN 1214-4967) into reviewed, non-impact scholarly journals which were involved in the topics of National Reference Framework of Excellence in 2008–2013, and it was involved there in 2015 again (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439>). In 2016 The Auspicia reviewed scholarly journal was listed in the international database ERIH PLUS.

Thematic sections

- 1 Social Sciences
- 2 Business, Management and Accounting
- 3 Reviews
- 4 Miscellaneous (informative texts, reports from scientific events)

Basic instructions to authors of articles (2020)

Language:	Czech, English
Deadlines:	1 st issue – 1 st February • 2 nd – 1 st August
Bibliography:	25 % of resources indexed in Web of Science and/or Scopus databases
Review process:	anonymous, independent, objective
Publishing dates:	1 st issue – 1 st June • 2 nd – 1 st December
Detailed source:	https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia

Author's fee

The authors of the papers (contributions) are to pay the amount of **CZK 1,000** for the expenses connected with publishing the scholarly contributions in the Czech language (contributions in English are free of charge) of **a maximum of 8 standard pages** (*or the amount increased by CZK 200 per every other standard page*), or the appropriate amount in EUR in accordance with the current exchange rate in sections 1–2. They are to do this by the closing date of the relevant issue (i.e. before the review process) either by means of payment by bank transfer to the publisher's bank account at Fio bank No. 2101783605/2010, IBAN:CZ90 2010 0000 0021 0178 3605, BIC: FIOBCZPPXXX (foreign payors pay the transfer charge by themselves), or they can pay it in cash at the economic department of the College of European and Regional Studies. Registration numbers of authors' workplaces are variable symbols, the specific symbol is a code of the following digits: 12342016. The information for payee shall include the name of author / authors and workplace.

Contacts

College of European and Regional Studies
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | auspicia@vsers.eu | <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>

ИНФОРМАЦИЯ О ЖУРНАЛЕ

Основная характеристика

Журнал *Auspicia* – это независимый рецензируемый научный журнал, предназначенный для обсуждения вопросов, касающихся общественных и гуманитарных наук. 5 основных принципов журнала: тщательный и точный порядок рецензирования; международность; открытость; избирательность; постоянное повышение качества.

История

Журнал издается с 2004 г. Высшей школой европейских и региональных исследований (VSERS) и Технико-экономическим институтом (VŠTE), он выходит два раза в год только в электронном виде. В 39 номерах было опубликовано примерно 848 научных статей и рецензий. Совет по исследованию, разработкам и инновациям, являясь специальным и рекомендательным органом Правительства ЧР, включил журнал «Ауспиция» (ISSN 1214-4967) на 2008–2013 гг. и снова на 2015 г. (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439>) в рецензируемые неимпактованные журналы, приведенные в категориях «Национального оценочного списка наивысшего уровня» (NRRE). В 2016 г. рецензируемый научный журнал «Ауспиция» был включен в международный банк данных «ERIH PLUS».

Тематические секции

- 1 Общественные науки
- 2 Торговля, менеджмент, бухгалтерство
- 3 Рецензии
- 4 Разное (информационные тексты, новости с научных мероприятий)

Основная инструкция авторам статей (2020)

Язык: чешский, английский
Последний срок: 1 № – 1 февраля • 2 № – 1 августа
Библиография: 25% источников, индексируемых в «Web of Science» и/или «Scopus»
Рецензирование: анонимное, независимое, объективное
Даты выпуска: 1 № – 1 июня • 2 № – 1 декабря
Подробная инф.: <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>

Авторский сбор

За затраты, связанные с опубликованием научной статьи на чешском языке (статьи на английском бесплатно) объемом **не больше 8 нормостраниц** в секциях с 1–2, автор выплачивает сумму в **1 000 чешских крон** (за каждую дополнительную нормостраницу доплачивается 200 чешских крон), или соответствующую сумму в евро по актуальному пересчету, это должно быть сделано не позднее последнего срока принятия материалов в соответствующий номер журнала (т.е. до рецензирования) на счет издательства (VSERS) в Fio banka № 2101783605/2010, IBAN:CZ90 2010 0000 0021 0178 3605, BIC: FIOBCZPPXXX (сбор за перевод иностранные авторы оплачивают сами). Переменным символом является ИНН места работы автора, специфическим символом цифровой код 12342016. В графе «Сообщение для адресата» необходимо указать ФИО автора / авторов статьи и место работы.

Контактные данные

Высшая школа европейских и региональных исследований
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | auspicia@vsers.eu | <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>